İSLAM ARŞİVLERİ

SLAVOJ ŽIŽEK

Çeviri bilim

Çeviribilim Ajans ve Yayıncılık
Ethem Efendi Cad. Fırın Sok.
12/7 Erenköy/İstanbul / 216 368 45 53
Sertifika No: 28927
www.ceviribilim.com.tr
info@ceviribilim.com.tr

Kapak Tasarımı: Arzn Taşçıoğlu

Baskı: Atölye Ofset
www.atolyeofset.com.tr / 212 332 06 02
Sertifika No: 14598
Ekim 2013

Arnavutköy tişörtlü Žižek fotoğrafı
© Juliana Vitorino

ISBN 978-605-64316-0-9

İçindekiler

Hoşgörülü Aklın Çatışkıları, 9

İslam Arşivlerine Bir Bakış, 36

Kaderimizi Seçmek, 64

Ekler

Karikatür Kronolojisi, 75

İkinci Geliş * William Butler Yeats, 84

Karikatürler ve Çevirileri * Sabri Gürses, 85

Kiralık İsyan * Amir Taheri, 92

Karikatürleri Neden Yayınladım? * Flemming Rose, 97

Arşivin Arşivi

Dünyanın belki de yaşayan en şen şakrak ve renkli filozofu İslam üzerine düşününce etkileyici fikirler çıkması kaçınılmaz. Žižek'in İslam arşivlerine girmesine yol açan olay bugün bir bakıma unutulmuş gibi duran bir olay olmuştu: 2005 yılındaki Karikatür Krizi. Arap Baharı ve yaşanan büyük ve yer yer derin acılara neden olan halk hareketlerinin ardından, 2005 yılındaki o küresel protestoları hatırlamak güç olabilir, fakat o günden sonra yaşanan birçok olayı belirlediklerine, şekillendirdiklerine şüphe yok.

Karikatür Krizi özünde küçük bir Avrupa ülkesinde yaşanan ifade özgürlüğü tartışmasıydı; ülkede yaşayanların konuyu Arap ülkelerine ve İslam Konferansı Örgütü'ne götürmesi, küresel dünyamızda ifade özgürlüğünün çerçevesinin çok farklı bir boyut almış olduğunu ortaya koydu. Üstelik belki Salman Rushdie'nin *The Satanic Verses* (1988) adlı romanı için yaşanan benzer bir tartışmayla kıyaslanabilirdi bu olay; fakat internet ve sosyal medyanın dünyayı daha da küreselleştirdiği, komşulaştırdığı bir dönemle geçtiğimiz ortaya çıktı ve bir yazarın kınanmasıyla bir ülkenin kınanmasının birbirinden çok farklı sonuçlara gebe olduğu ortaya çıktı. Danimarkalı şirketlerin ya da Danimarka şirketlerinin ürünlerini dağıtan şirketlerin Müslüman tüketicilerle yaşadıkları krizi çözmek üzere geliştirdiği stratejiler önemli bir çalışma konusu oldu. Ayrıca, her ne kadar karikatür çeviri ya da aracılık gerektirmeyen bir sanat biçimiymiş gibi görünse de, altyazıları ve baloncuklarıyla, yan yazılarıyla ciddi birer çeviri sınavı yaşandı.

Žižek *The Antinomies of Tolerant Reason: A Blood-Dimmed Tide is Loosed* ve *A Glance into the Archives of Islam* (2006, Lacan.com) yazılarında bu krizi öncelikle küreselleşme, hoşgörü ve köktencilik ilişkisi çerçevesinde ele alıyor; bütün dinlerin birarada hoşgörülü yaşamayı vaat ettiği bir modern toplumda beliren olasılığı, "ateizmin anonim dini" fikrini ortaya atıyor. Bir adım daha atıp o ünlü nihilist "Tanrı yoksa, her

şey serbesttir!" önermesinin daha da nihilist bir versiyonunun ortaya çıktığından bahsediyor: "Tanrı varsa, her şey serbesttir!"

İslam üzerine yazarken Oryantalist yaklaşımdan uzak bir bakışla yazıyor Žižek, bu çerçevede Claude Levi-Strauss'un bakış açısını yorumlamaya çalışarak, İslam'ın coğrafi ve felsefi konumunu sorguluyor. Bütün kitap dinlerinin sonuncusu, ama diğer dinlerle birlikte var olan bu din nerede duruyor? Bunu tartışırken İslam'da kadının yeri sorusunu önemli sayıyor.

2006 yılında yazdığı iki makaleden sonra Žižek, doğrudan İslam'ı konu alarak İslam'ı yorumlama çabasına birkaç kez daha döndü. Bazı yazıları tekrar özelliği taşıyordu, fakat *Choosing Our Destiny* (2012, Lacan.com) en bütünlüklü yazısı oldu. Bu yazıda Doğu sanatının ilginç bir bileşimi olan (Çin seramiği ve Farsça hat) bir örnekten, daha doğrusu Doğulu yemek adabının bir meselinden yola çıkarak, İslam'daki eşitlikçi, özgürlükçü potansiyeli tartışıyor. Bu aynı zamanda İslam'daki kader anlayışının gelecekte bizi beklediği kesin ulan felaketler (çevre yıkımı, savaşlar, insanın genetik kopyalanması ve değersizleştirilmesi..) karşısında İslam içinde nasıl bir potansiyel olduğunun sorgulanması.

Žižek'in karikatür krizi yazılarına ek olarak, kriz döneminin gözden kaçmış bazı metinlerini içeren bir kronolojiye, Yeats şiirinin Talat Sait Halman'a ait tam çevirisine (*Dünya Şiiri Antolojisi*, ed. Özdemir İnce ve Ataol Behramoğlu, Söylem, 1987), krizin çeviri boyutuna, Amerika'da yaşayan İranlı yazar Amir Taheri'nin o dönemde krizin İran ve Suriye hükümetleri tarafmdan kullanılma tarzını hatırlatan *Rent-A-Mob* (2006, New York Post) yazısına ve karikatürleri yayınlayan editör Flemming Rose'un kendi perspektifini açıkladığı *Why I Published Those Caricatures*, (2006, Washington Post) yazısına yer verdik. Flemming Rose'un yazısı S.S.C.B. dönemi sansürünü hatırlatması açısından ilginç. Bir tür arşiv için arşiv çalışması olan bu derlemenin, hem Žižek'in Türkiye ve Osmanlı-İslam coğrafyasının güncel ve tarihsel özellikleri ve olanaklarıyla ilgili yorumlarındaki perspektifi değerlendirmeye, hem de Türkiye'de her gün yeni bir biçimiyle karşımıza çıkan ifade özgürlüğü tartışmalarına katkıda bulunacağını umuyoruz. Žižek'e verdiği çeviri desteği için sonsuz teşekkür.

Sabri Gürses

Hoşgörülü Aklın Çatışkıları:
Gemi Azıya Alan Kapkara Kan Seli

Hazreti Muhammed karikatürlerinin suçlularına karşı düzenlenen şiddetli gösterilerle ilgili günlük haberlerin yol açtığı heyecan ve aciliyet duygusu kayboldu. Dönüp geçmişe (ve elbette geleceğe) bakıp bir denge bulmanın vakti geldi.

Bu olayda gözden kaçırılmaması gereken bir ironi kendini gücenmiş hisseden ve gösterilere katılan binlerce insanın %99.99'unun Danca karikatürleri hiç ***görmemiş*** olmasıydı. Bu olgu bizi küreselleşmenin bir başka, çok çekici olmayan bir yönüyle karşı karşıya getiriyor: "Küresel enformasyon köyü" denen şey, Danimarka'nın pek bilinmeyen bir günlük gazetesinde yaşanan bir olayın çok uzaktaki Müslüman ülkelerinde – sanki Danimarka ile Suriye (ve Pakistan, Mısır, Irak, Lübnan, Endonezya ve...) *komşu* ülkelermiş gibi - böylesine şiddetli bir kargaşaya yol açmasını sağlayan şeydir. Küreselleşmeyi bütün dünya için ortak bir iletişim uzamı olma şansı, bütün insanlığı bir araya getiren bir uzam olma şansı olarak görenlerin fark

edemediği şey budur: Sonuçta bir Komşu (Freud'un çok önceden şüphelendiği gibi) öncelikle bir Şey, travmatik bir müdahaleci, farklı yaşam tarzı (ya da daha doğrusu, sosyal pratik ve ritüellerinde maddeleşen *jouissance* tarzı) bizi rahatsız eden, bizim yaşam tarzımızın dengesini rayından çıkaran biri olduğu için, fazla yakına gelen bir Komşu, bu rahatsız edici müdahaleciden kurtulmaya yönelik saldırgan tepkiye yol açabilir – ya da Peter Sloterdjik'in dediği gibi: "Daha fazla iletişim demek, her şeyden önce, daha çok çatışma demektir."[1]

Bu yüzden "birbirini anlama" tutumunun uygun bir mesafe koruyarak, yeni bir "dikkat terbiyesi" aracılığıyla "başkasının yolundan çekilme" tutumuyla desteklenmesi gerekiyor. Avrupa uygarlığının farklı yaşam tarzlarını kolayca hoşgörebilmesi, tam da eleştirmenlerinin genellikle onun zayıflık ve başarısızlığı olarak gösterdiği şey, yani sosyal yaşamdaki "yabancılaşma" diye kınadığı şey yüzünden mümkün olmuştur. Yabancılaşma (aynı zamanda) sosyal dokunun içine yerleşmiş mesafedir: ben başkalarıyla yanyana yaşasam bile, normal olan onları görmezden gelmektir. Başkalarına çok fazla yaklaşmama izin verilmez; başkalarıyla bazı dışsal, "mekanik" kurallara uyarak etkileşime girdiğim sosyal bir uzamda gezinirim – ve belki de, alınacak olan ders şudur: Bazen, yaşam tarzlarının huzurla birarada olabilmesi için belli bir dozda yabancılaşma kaçınılmazdır. Bazen, yabancılaşma bir sorun değil bir çözümdür: küreselleşme eğer birbirimizden yalıtılmış halde durursak değil, tersine, birbirimize çok yakınlaşırsak patlayıcı bir hal alır.

1 Peter Sloterdijk, "Warten auf den Islam," *Focus* 10/2006, s. 84.

Fakat bu tür şiddet yüklü tepkileri tetikleyen şey gerçekten de seküler Batıyla Müslüman ülkeler arasındaki kültür uçurumu muydu, yani İslam köktencilerinin Tanrı'ya yönelik ne tür olursa olsun bütün imalı-ironik göndermeleri katlanılmaz sayması mıydı? Batılı bir liberal için, linç şiddeti manzarası ister istemez William Butler Yeats'in *İkinci Geliş* adlı şiirinin (başlıkta kullandığımız) dizesini hatırlatır. Şiir şöyle devam eder: "İyilerde ne inanç ne umut kaldı artık/ Oysa kötüler coşkun, kabına sığamıyor." Günümüzde anemik liberallerle tutkulu köktenciler arasındaki kopukluğun iyi bir tarifi değil mi bu? En iyiler artık kendilerini tam olarak adamıyor bir şeye, buna karşılık (ırkçı, dinsel, cinsiyetçi) "kötüler" fanatizm içindeler.

Fakat, terörist köktenciler, ister Hıristiyan ister Müslüman olsunlar, gerçekten köktenci midir? Tibet Budistlerinden ABD'deki Amişlere dek bütün otantik köktencileri açık seçik ayırt ettiren bir özellik var: hınç ve kıskançlığın olmayışı, inanmayanların yaşam tarzına yönelik derin bir ilgisizlik. Doğruluğa giden yollarını gerçekten bulduklarına inandıklarına göre, neden kendilerini inanmayanların tehdidi altında hissetsinler, neden onları kıskansınlar? Batılı bir hazcıyla karşılaşan bir Budist, onu hiç de kınamaz; tam bir yücegönüllülükle mutluluk arayışının kendisini tahrip ettiğini söyler hazcıya. Burada inanmayanların günahkar yaşamından derin bir şekilde rahatsız, huzursuz, etkilenmiş olan terörist sözde-köktencilerle derin bir tezat görülür burada – günahkar bir başkasıyla mücadele ederken kendi hevesleriyle mücadele ettiğini hissedebilir insan. Hıristiyan ya da Müslüman "köktenci" denen biri gerçek köktencilik adına utanç kaynağıdır.

İşte burada Yeats'ın teşhisi yetersiz kalıyor: Bir linçteki tutku yoğunluğu onun gerçek bir inançtan yoksun olduğunu gösterir. Köktenci İslami terörün dayanağı, teröristlerin üstünlüklerine olan inancı ve onların kendi kültürel-dinsel kimliklerini küresel tüketim uygarlığından korumak arzusu değildir: köktencilerin sorunu bizim onları kendimizden düşük seviyede görmemiz değildir, onlar için sorun onların içten içe kendi kendilerini düşük görmesidir (tam da Hitler'in kendisini Yahudiler karşısında düşük görmesi gibi) – bu yüzden bizim, onlara karşı herhangi bir üstünlük hissetmediğimize dair küçümseyici Siyaseten Doğru güvenceler vermeye çalışmamız onları daha da öfkelendirir ve duydukları hıncı besler. Sorun kültür farkı (onların kendi kimliklerini koruma çabaları) değildir, tam tersine, köktencilerin zaten bizim gibi olması, içten içe zaten bizim standartlarımızı içselleştirmiş olmaları ve kendilerini onlarla ölçmeleridir sorun. Paradoksal bir şekilde, köktencilerin gerçekten yoksun olduğu şey insanın kendi üstünlüğüne olan "ırkçı" inancıdır aslında. Jean-Jacques Rousseau'nun *amour-de-soi* ile *amour-propre* [her ikisi de "kendini sevmek; özünü sevmek" anlamına gelir, ama ikincisi başkalarının gözünden sevmektir] arasında yaptığı o ünlü ayrım burada her zamankinden daha yerinde:

> Hepsi de bizim mutluluğumuza yönelik olan, bizi sadece onlarla bağlantılı olan ve tek ilkesi sadece *amour de soi* olan nesnelerle ilgilenmeye zorlayan ilkel tutkular, özünde hoş ve zariftir; fakat, *engeller yüzünden nesnelerinden uzaklaştırılırlarsa, ulaşmaya çalıştıkları*

nesneyi bırakıp kurtulmaya çalıştıkları engelle ilgilenmeye başlar, doğalarını değiştirir ve asabi ve nefret yüklü hale gelirler. Soylu ve mutlak bir duygu olan *amour de soi* işte böyle *amour-propre* haline gelir, yani insanın kendisini kıyaslamasına yardımcı olan göreceli bir duygu, tercihler talep eden bir duygu, *hazzı tümüyle olumsuz olan ve tatminini kendi iyiliğinde değil, sadece başkalarının talihsizliklerinde bulmaya çalışan* bir duygudur.[2]

Gerçek bir egoist kendi iyiliğini düşünmekle meşgul olduğu için başkalarının talihsizliklerine yol açacak vakti bulamaz; şiddetli bir sözde-köktenciyse, tersine, kendinden (kendine mutlu bir hayat sağlamaktan) çok başkalarıyla (başkalarına talihsizlik yaşatmakla) ilgilenir. İster Oklahoma bombalamaları olsun ister İkiz Kuleler saldırısı, köktenci şiddet için de bu geçerli değil mi? Her iki örnekte de, yalın ve saf nefretle karşı karşıyayız: engeli (Oklahoma City Federal Binası, İkiz Kuleler) yok etmekti asıl önemli olan şey, gerçekten Hıristiyan ya da Müslüman olan bir toplum gibi soylu bir hedefe ulaşmak değildi.[3] Müslüman şiddete verdiğimiz tepkilerin insanı aciz bırakan çıkmazının asıl sebebi, işte bu kıskançlık ve hınç mantığını unutmakta yatar. Bu tepkiler basın özgürlüğünün ve başkaları için saygı talep etmenin iki aşırı ucu arasında gidip gelmiştir.

2 *Rousseau juge de Jean-Jacques*, ilk diyalog.

3 Bkz. Jean-Pierre Dupuy, *Petite metaphysique des tsunamis*, Paris: Editions du Seuil 2005, s. 68.

Hoşgörülü Aklın Çatışkıları

Immanuel Kant "saf aklın çatışkıları" nosyonunu geliştirmişti: Akıl eğer "evrenin zamanda bir başlangıcı var mı, mekanda bir sınırı var mı, bir ilk sebebi var mı yoksa sonsuz mu?" gibi sorular sormak üzere, somut duyulur deneyimimizin ötesine geçmeye çalışırsa kaçınılmaz olarak kendi kendiyle çelişkiye düşer. Çatışkı ortaya çıkar, çünkü sorunun iki tarafını da savunmak için geçerli savlar hazırlamak mümkündür: evrenin sonlu olduğunu da sonsuz olduğunu da ikna edici bir şekilde ispatlayabiliriz... Kant, aklın bu çelişkisi çözülmediği sürece, insanlığın, kendisinin "saf aklın ötenazisi" adını verdiği umutsuz bir kuşkuculuğa düşeceğini savunur. Danimarka'da yapılan Hazreti Muhammed karikatürlerine yönelik Müslüman öfkesi de bizi hoşgörülü aklın bu tür bir çatışkısıyla karşı karşıya bırakıyor sanki: Karikatürler hakkında iki karşıt hikaye anlatılabilir, her ikisi de ikna edici ve sağlam şekilde savunulabilir hikayeler olabilir, aralarında bir aracılık ya da uzlaşmaya gerek bırakmazlar.

Diğer yandan, basın özgürlüğünü en yüksek değerlerden biri sayan bir Batılı liberale göre, olay nettir. Karikatürleri tiksintiyle reddetsek bile, onların yayımlanması hiçbir şekilde cinayetlere yol açan linç şiddetini ve bütün bir ülkenin damgalanmasını haklı çıkarmaz. Bazı şirketlerse oyunun yeni kurallarını çoktan kavradı – Nestle ile Carrefour da bu şirketler arasında. Nestle artık ürünlerinde Danimarka ineklerinin sütünün asla kullanılmadığını belirtiyor. Fransız süpermarket zinciri Carrefour, Mısır'da, "sevgili müşte-

rilerine" İslam topluluğuyla "dayanışma içinde oldukları" için "Danimarka ürünü satmadıklarını" bildiriyor. Burada korkunç olan ikisinin de bütün bir ülkenin damgalanmasını kabul etmiş olmasıdır. Hatta bir adım daha ileri giden Sloven cumhurbaşkanı "Avrupa uygarlığı" adına Müslümanlardan özür diledi!

Karikatürlerden gücenenlerin devletten özür talep etmek yerine, bir mahkemeye gidip kendilerini gücendiren kişilere dava açmaları gerekir. Bu yüzden, Müslümanların tepkisi bağımsız bir sivil toplumdaki Batılı ilkeyi hiç anlamadıklarını gösteriyor. Bu tutumun altında yatan şey yazıya kutsal bir değer atfedilmesidir (hatta bu yüzden Müslümanların tuvalet kağıdı kullanması yasaktır).[4] Monty Python üslubuyla yazılmış bir "Hazreti Muhammed'in Hayatı" bir yana, İslam kültüründe, her yönüyle seküler olan bir yazı fikri de hayal edilmesi imkansız bir şeydir. Bu durum ilk bakışta görünenden daha çok şey içeriyor. Tanrısallıkla karnavalesk bir şekilde alay etme Avrupa din geleneğinin bir parçasıdır, Antikçağ Yunan ritüellerinde Olimpos tanrılarının alaya alınmasına kadar uzanır. Bunda yıkıcı ya da ateist bir yan yoktur: dinsel hayatın kendisinin doğal bir parçasıdır bu. Hıristiyanlığa bakarsak, çarmıha gerilenin kendisi bile hürmetsizliğin alaycı bir gösterisi değil mi, yani dikenli taç giyerek eşeğe binmiş bir kral diye alay edilmiyor mu İsa'yla? Dahası, İsa mesellerinde ve hilmecelerinde de karnavalesk ironi anları yok mu?

4 Türkiye'de artık pek görülmese de, yakın zamanlara kadar tuvalet kağıdı kullanmanın caiz olup olmadığı tartışılmıştır; bazı din adamları bu yasağın kağıdın az bulunduğu, o yüzden çok değerli olduğu eski zamanlar için geçerli olduğunu, artık geçersiz olduğunu söylemiştir. S.G.

Diğer yandan, böyle inandırıcı bir savı Batıya karşı da geliştirmek mümkün. Olaydan kısa bir süre sonra, Hazreti Muhammed karikatürlerini yayımlayan Danimarka gazetesinin, hangi tarafta durduğunu küstahça ortaya koyduğu, geçmişte İsa karikatürlerini aşırı incitici bularak reddetmiş olduğu ortaya çıktı. Üstelik, Danimarkalı Müslümanlar, kamuoyuna açıklamalar yapmaya başlamadan önce, aylarca "Avrupalı" diyalog yoluna başvurmuş, hükümet yetkilileriyle vb. görüşmeyi talep etmiş ve acımasızca reddedilerek görmezden gelinmişti. Bütün bunların arkasında görünen gerçek hem Danimarka'da ksenofobinin yükselmekte olduğu, hem de İskandinav hoşgörüsü mitinin sona erdiğidir. Üstelik, basın özgürlüğü konusunda bizim kendi yasak ve sınırlarımız ne olacak? Holokost bizim kutsal, dokunulmaz olgumuz değil mi? Tam da Müslüman protestoları yükselirken, David Irving bir Avusturya hapishanesindeydi, 15 yıl önce yayımlanmış olan bir makalesinde holokost konusundaki şüphelerini dile getirdiği için oradaydı ve sonra 3 yıl hapse mahkum oldu – yani liberal toplumlarımızda holokosttan şüphe etmek de *yasaktır*.[5]

Ayrıca, karikatürlere açıkça aşırı tepki verilmesi, cinayetle sonuçlanan şiddete başvurulması ve bunun bütün Avrupa ya da Batıya yayılması, protestolarda meselenin "aslında" karikatürler olmadığını, Batılı emperyalist tutum karşısında duyulan hayalkırıklığı ve ezikliklerin sözkonusu olduğunu gösteriyor. Son zamanlarda gazeteciler bu "gerçek nedenleri" sıralamak için birbiriyle yarışıyor: Filistinliler

5 David Irving, Holokost'u da, Treblinka ölüm kampı gibi toplama kamplarında yaşananları da reddeden, aşırı sağcı bir İngiliz tarihçisi; günümüzde çeşitli ülkelerde kitap turları yapmaktadır. S.G.

için İsrail işgali, Pakistan'da Amerikan yanlısı Müşerref rejimine duyulan hoşnutsuzluk, İran'da Amerikan karşıtlığı vb. vb. Fakat, sorun tam da bu bahanenin kendisinde: Aynı şey anti-Semitizm için de geçerli değil mi? O da "aslında" Yahudiler hakkında değildir, kapitalist sömürüye karşı yönünü şaşırmış bir protestodur. Yani bu bahane Müslümanlar için durumu daha da kötüleştiriyor: neden ***doğru*** sebebi söylemiyorlar?

Üstelik, peki ya Müslüman ülkelerdeki basında ve ders kitaplarında bolca bulunan o kaba ve acımasız anti-Semit ve anti-Hıristiyan karikatürlere ne diyeceğiz? Nerede kaldı o başka bir halka ve o halkın dini için Batıdan talep edilen saygı? Bazı Müslüman gruplar Danimarka karikatürlerine yaptıkları incitici karikatürlerle yanıt verdiler. Avrupa'daki bir Müslüman grup Anne Frank ile Hitler'i yatakta gösteren çizimler yaydı internette. İran'ın en çok satan gazetesi olan *Hamşahri* Avrupa gazetelerinin Hazreti Muhammed karikatürleri yayımlamasına yanıt olarak Holokost karikatürleri yarışması başlattı. Gazetelerin ifade özgürlüğü bahanesiyle incitici malzeme yayımlayabileceği iddiasıyla eli güçlendirmeyi planlamışlardı: "Batılı gazeteler bu küfür karikatürlerini ifade özgürlüğü bahanesiyle bastı, o zaman, bakalım dediklerinde samimiler mi, bu Holokost karikatürlerini de basacaklar mı?" Bu deney daha ilk bakışta kendi kendini çürütür: eğer Danimarka'daki Hazreti Muhammed karikatürlerinin ağır ceza gerektiren küfür niteliğinde bir suç olduğuna gerçekten inanıyorlarsa, holokost karikatürleri de suçu *tekrar* etmeyecek mi? "Bakalım siz ne kadar boşgörülüsünüz!" bahanesiyle bunu yapmış olmaları asla bu gerçeği değiştirmez. Kısacası, bu tepki, öfkeli Müslümanlar için asıl

önemli olanın din *değil*, kabul ve saygı görme mücadelesi, eziklik ve haysiyet incinmesi duygusu olduğunu gösterir.

Bu olgunun bir başka kanıtı da holokosta yapılan göndermedeki tutarsızlık. Ürdün gazetesi *Ad-Düstur* 19 Ekim 2003 günü Auschwitz-Birkenau'daki ölüm kampına giden demiryolunu gösteren bir karikatür yayınladı, kampta Nazi bayrakları yerine İsrail bayrakları vardı; Arapça olarak şöyle yazıyordu: "Gazze Şeridi ya da İsrail İmha Kampı." İsrail'in Filistinlilere yönelik politikasının Nazilerin Yahudilere yönelik tutumlarıyla kıyaslanabileceği fikri tuhaf bir şekilde holokost reddiyle çelişiyor. Burada tanık olduğumuz şey Freud'un düşlerin tuhaf mantığını aktarmak üzere anlattığı fıkranın başka bir örneği değil mi: (1) Ben asla senden bir çaydanlık ödünç almadım; (2) sana onu kırmadan geri verdim; (3) çaydanlık senden aldığım sırada zaten kırıktı. Tutarsız savların bu şekilde sıralanması, elbette, reddetmeye çalıştığı şeyi *per negationem* [olumsuzlama yoluyla] onaylar – yani ben sana kırık bir çaydanlık teslim ettim... Aynı tutarsızlık radikal İslamcıların Holokost'a verdiği yanıtta da yok mu? (1) Holokost olmadı. (2) Oldu, ama Yahudiler hak etmişti. (3) Yahudiler hak etmemişti, ama Filistinlilere Nazilerin yaptığını yaparak o konuda şikayet etme hakkını kaybettiler. Aralık 2005'te Mekke'de konuşan İran cumhurbaşkanı Ahmedinecad holokost suçunun Avrupalı ülkeleri İsrail Devleti'nin kuruluşuna destek vermeye sürüklediğini ima etti:

> Avrupalı bazı ülkeler Hitler'in milyonlarca masum Yahudiyi fırınlarda öldürdüğünü söylemekte ısrar

ediyor, bunda da öyle ısrar ediyorlar ki biri buna ters düşen bir şey kanıtlayacak olursa, o kişiyi suçlayıp hapse atıyorlar. ... Bu savı kabul etmiyoruz, ama diyelim ki doğru, Avrupalılara soracağımız şey şu: onların Kudüs'ün işgalcilerine destek vermesinin nedeni Hitler'in masum Yahudileri öldürmüş olması mıdır? ... Eğer Avrupalılar dürüstse Avrupa'daki bölgelerin bir kısmını, sözgelimi Almanya, Avusturya ya da başka ülkeleri Siyonistlere vermeleri gerekir ki böylece Siyonistler de Avrupa'da devletlerini kurabilsin. Avrupa'dan bir parça teklif ederseniz, bunu destekleriz.

Bu açıklama en tiksindirici yaklaşımla en doğru yaklaşımın bir karışımıdır. Tiksindirici kısmı, elbette, Holokost'un reddedilmesi, hatta daha da sorunlu bir şekilde, Yahudilerin bunu hak etmiş olduğunun iddia edilmesi ("biz bu savı kabul etmiyoruz": hangi savı? Hitler'in milyonlarca Yahudiyi öldürmüş olduğunu mu yoksa *Yahudilerin masum olup* öldürülmeyi hak etmediklerini mi?). Aktardığımız açıklamada doğru olan şey Avrupalılara ikiyüzlülüklerinin hatırlatılmasıdır: Avrupa manevrası fiilen kendi suçunun bedelini başka bir halkın toprağıyla ödemek oldu. İsrailli hükümet sözcüsü Raanan Gissin bu sözlere yanıt olarak, "Bay Ahmedinecad'a şunu hatırlatalım, biz onun atalarından da önce buradaydık. O yüzden, atalarımızın topraklarında olmak ve burada yaşamak için doğuştan gelen bir hakka sahibiz" dediği zaman, herkes tarafından uygulanırsa yaygın bir katliama yol açacak olan bir tarihsel haktan bahsediyordu. Alain Badiou bir süre önce bu çıkmazı ele almıştı:

> Siyonist Devlet kuruluşu karışık, baştan sona karmaşık bir gerçeklikti. Bir yandan, daha büyük bir olayın parçası olan bir olaydı bu: Büyük devrimci, komünist ve sosyalist projelerin yükselişi. Tümüyle yeni bir toplum kurma fikri. Diğer yandan, daha büyük bir karşı-olayın parçası olan bir karşı-olay bu: Avrupa'dan gelen insanların yaptığı sömürgecilik, başka insanların, başka halkların yaşadıkları yeni bir toprağın acımasızca fethedilmesi. Bu yaratım sıradışı bir devrim ve gericilik, özgürleşme ve ezme karışımını içeriyor. Siyonist Devlet içinde adil ve yeni olan bir şey olmalıydı. Devletlerin en az ırkçı, en az dindar ve en az milliyetçi olanı olmalı bu devlet. Onların en evrensel olanı.[6]

Bu yaklaşımda bir doğruluk var. Cecile Winter bu çerçevede hoş bir beyin jimnastiği önerdi: düşünün ki İsrail bugünkü gibi, son yarım yüzyılda yaşadıklarıyla, Yahudilerin oraya mutlak Kurban göstergesiyle damgalanmış olarak geldiği gerçeğini görmezden geliyor ve böylece ahlaki kınamanın ötesinde duruyor. O zaman elde ettiğimiz şey standart bir sömürgeleştirme hikayesidir... Fakat sorun ortada duruyor: Gerçekten bu iki yönü farklı olarak düşünebilir miyiz, yani ilkinin (Siyonist devleti) ikincisi olmadan var olma olasılığını düşünebilir miyiz? Bu tam da "Şarap yasağını destekliyor musunuz, desteklemiyor musunuz?" sorusuna bir Amerikalı siyasetçinin verdiği o efsanevi "Eğer..." yanıtı gibi bir şey: "Eğer şarap diyerek binlerce aileyi mahveden, kocaları

6 Alain Badiou, *Circonstances, 3. Portees du mot "juif,"* Paris: Lignes 2005, s. 89-90.

karılarını dövüp çocuklarını ihmal eden sefillere çeviren o korkunç içeceği kastediyorsanız, o zaman kesinlikle yasağı destekliyorum. Ama akşam yemeklerini enfes lezzetiyle büyük bir keyfe çeviren o soylu içeceği kastediyorsanız, o zaman yasağa karşıyım!"[7]

Peki neden biz, Badiou'nun önerdiği gibi, Filistinlilere yönelik İsrail siyasetini yargılarken Holokost'tan soyutlama yapacağız? Çünkü ikisini kıyaslayabiliyoruz ve Holokost karşılaştırılması imkansız derecede çok daha güçlü bir suç *oldu*. İsrail'in yaptıklarını savunmak için Holokost'u anma ihtiyacı, içten içe, İsrail'in sadece Holokost jokeri sayesinde affedilebilecek türden korkunç suçlar işlediğini ima etmektedir.

Udi Aloni'nin *Bağışlayıcılık* (2005) adlı filmi bu çılgın tarihsel tesadüflerden birine dayalı bir film: İsrail ordusu, 1949 savaşı sırasında Filistinliler arasında panik yaratmak ve onları yerlerinden kaçırtmak için, Kudüs'ün banliyösündeki küçük bir Filistin köyünün halkını öldürdü ve bütün evleri yerle bir etti; daha sonra, bu bölgede Holokost'tan kurtulanlar için bir psikiyatri hastanesi açtılar (daha sonra terörist kaçırma olaylarının kurbanlarına da hizmet etti bu hastane). Filmin hipotezine göre hastalara hastanenin altında gömülü olanların hayaletleri musallat olmuştur; Gilles Deleuze'ün kristal imgesindeki o tarihsel anların zamandışı bir şekilde üstüste binmesi olarak bahsettiği şeyin bir örneği gibidir bu. Buradaki ironi sarsıcı: öldürülen Filistinlilerin hayaletlerine en hassas olanlar tam da holokosttan kurtulanlar olur (film,

7 Burada daha derin bir sorun var, başlı başına modern Devlet demokrasisini ilgilendiren bir sorun: demokratik soyutlama ("bütün insanlar cinsiyet, inanç, servet, dinden bağımsız olarak..") hep ulusal bir şey ("Fransız/Amerikan.. halkı") kılığındaki olumsal Gerçeğin bir kalanıyla desteklenmez mi? Ve bu kalan Badiou'nun bastırılmış Fransız milliyetçiliğinde geri dönmez mi?

kamplardaki yaşayan ölülere Müslüman, *Musulmannen* denmiş olması gerçeğine de imada bulunur). Aloni, Holokost'u, işgal bölgelerinde İsrail'in yaptıklarını yasallaştıran Mutlak Suç düzeyine çıkarıp da İsraillilerin İsrail siyasetine yönelik bütün eleştirileri Holokost-inkarının güdümünde bir şey diyerek inkar etmesini sağlayan bir şey durumuna sokmaya kalkmaz; gülünç bir şekilde yanlış (ve fiilen üstü örtük olarak anti-Semit) olan "Nazilerin Yahudilere yaptıklarını, Yahudiler Filistinlilere yapıyor" denklemine de başvurmaz.

"Ateizmin Anonim Dini"

Fakat bu tartışmada zekice ters yüz etmelerle puan almak çok kolay, misal: ya İslamın gerçek karikatürleri şiddetli Danimarka karşıtı gösterilerin kendisiyse, tam da Batılı klişeye birebir oturan gülünç bir görüntü sunarak böyle oluyorlarsa? Elbette, Müslüman kalabalıkların öfkesinin Avrupa'ya, hem de Oriana Fallaci gibi kararlı İslam karşıtlarının İslama karşı fazla hoşgörülü bulduğu, İslamın baskısına boyun eğmiş saydığı Avrupa'ya yönelmiş olmasında; Avrupa'da da, İskandinav hoşgörü modelinin bir parçası olan Danimarka'ya yönelmiş olmasında yatıyor asıl ironi. Sanki İslama ne kadar hoşgörü gösterirseniz, onun baskısı o kadar artıyor üzerinizde...

Öfkeli Müslüman kalabalıklara baktığımız zaman, çokkültürlü liberal hoşgörünün sınırıyla, onun kendi kendini suçlama eğiliminin ve ötekini "anlama" çabasının sınırıyla karşılaşırız: Öteki burada bir ***gerçek*** ötekidir, nefretiyle gelen gerçek. Bu yüzden hoşgörü paradoksunun en saf haliy-

le karşılaşırız: Hoşgörüsüzlüğe olan hoşgörü nereye kadar gidebilir? Karikatürlerin ne kadar hakaretamiz ve duyarsız olduğunu, ama onlara dönük şiddetli tepkilerin de kabul edilmez olduğunu söyleyen, özgürlüğün aynı zamanda sorumluluk getirdiğini ve bunun istismar edilmemesi gerektiğini vb. söyleyen bütün o Siyaseten Doğrucu güzel liberal formüller burada sınırlarını gösteriyor. Bu ünlü "sorumluluk yüklü özgürlük" o eski zorunlu seçim paradoksunun yeni bir versiyonu değil de nedir: size bir seçim özgürlüğü verilir – ama doğru seçimi yapmanız koşuluyla; size bir özgürlük verilir – onu gerçekten kullanmamanız koşuluyla.

Öyleyse, bu yandaş ve karşıt arasındaki, hoşgörülü aklı güçsüzleştiren bir durgunluğa sürükleyen sonsuz salınımın kısırdöngüsünü nasıl kıracağız? Bunu yapmanın tek yolu var: sorunun ortaya konma biçimini reddetmek. Gilles Deleuze'ün tekrar tekrar vurguladığı gibi, sorunların sadece doğru ve yanlış çözümleri yoktur, ayrıca doğru ve yanlış sorunlar da vardır. Sorunu ötekiye saygı ile bizim kendi ifade özgürlüğümüz arasındaki doğru ölçülerden biri olarak algılamak başlıbaşına bir gizemlileştirmedir. Yakın bir analizle bakıldığında, iki kutbun gizli dayanışmalarını görmek şaşırtıcı değil. Saygı dili liberal hoşgörünün dilidir: Saygı sadece benim kabul etmediklerime karşı bir saygı olarak anlam taşır; yani, gücenen Müslümanlar ötekilikleri için saygı talep ettikleri zaman liberal hoşgörü söyleminin çerçevesini kabul etmiş olurlar. Diğer yandan, küfür sadece bir nefret tutumu, ötekini en önemli olduğu yerden, onun inancının gerçeğinin özünden vurmaya çalışma tutumu değildir sadece. *Stricto sensu* bir dinsel sorundur: sadece bir dinsel nzamın kıvrımlarının arasında çalışır.

Bu patikayı terk edersek ufukta belirecek olan şey dinsel köktenciler ile Siyaseten Doğrucu hoşgörüyü ve ötekinin inançlarına saygıyı vazeden vaizler arasındaki sapkın bir anlaşmanın yönettiği bir toplum, yani kabus gibi bir gelecektir: Ötekini, ne kadar acımasız ve batıl olursa olsun incitmeme kaygısıyla donup kalmış ve içinde bireylerin düzenli olarak kendi kurbanlaştırılmalarına "tanık olma" ritüellerine girdiği bir toplum.

Son yıllarda Slovenya'da hararetli bir kamuoyu tartışması vardı: Müslümanların (çoğunlukla eski Yugoslav cumhuriyetlerinden gelen işçiler) başkent Lyubljana'da bir cami inşa etmesine izin verilmeli mi, verilmemeli mi? Muhafazakarlar camiye kültürel, politik ve hatta mimari nedenlerle karşı çıkarken, haftalık dergi *Mladina* çok tutarlı davrandı ve eski Yugoslav cumhuriyetlerinden gelen başka insanların sivil ve sosyal hakları için verdiği genel desteğe uygun olarak, cami için de desteğini gösterdi.[8] Hiç şaşırtıcı olmayan bir şekilde, liberter tutumuna uygun olarak, *Mladina* Hazreti Muhammed karikatürlerini yeniden basan tek dergi oldu. Buna karşılık, şiddetli Müslüman protestolarına en büyük "anlayışı" sergileyenler de düzenli olarak Hıristiyan Avrupa için kaygılarını dile getirenler oldu. Muhafazakarların ortaya çıkardığı paralellik Slovenya'da birkaç yıl önce, Strelnikoff adlı bir rock grubunun bastırdığı konser afişiyle yaşandı: klasik bir Meryem ile bebek İsa tablosu, ama biraz değişik – Meryem kucağında bebek İsa yerine bir sıçan tutuyor.[9] Bu paralelliğin maksadı, tabii, aynı

8 Cami için 2011 yılında yapılan tasarım yarışmasını Bevk Perović mimarlık şirketi kazandı. S.G.

9 *Mladina* dergisinin bu konuyla ilgili, Mateja Hrastar'a ait 2006 tarihli haberi internette bulunabilir: "Mohamed vas gleda" http://www.mladina.si/96936/ S.G.

zamanda Hıristiyanlığı alaya alan karikatürleri de kınamaktı; aynı zamanda, sözkonusu dinsel topluluğun tepkilerindeki fark da uygarlıklar arasındaki farklar için bir sav olarak kaydedildi, yani Avrupa'nın üstünlüğü olarak kayda geçirildi: biz, Hıristiyanlar, kendimizi sözlü protestoyla sınırladık, ama Müslümanlar öldürüp yakmaya kalkışıyorlar...

Bu tuhaf ittifak Avrupa Müslüman topluluğunu onların paradoksal konumunu en iyi şekilde özetleyen zor bir seçimle karşı karşıya bırakır: onları ikinci sınıf yurttaşa indirgemeyen, onlara kendi dinsel kimliklerini ortaya koymaları için alan sağlayan tek politik güç, "tanrısız" ateist liberallerdir, buna karşılık onların dinsel sosyal pratiklerine en yakın olanlar, onların Hristiyan ayna-imgeleri olanlar, onların en büyük siyasi düşmanları haline gelmiştir. Tek gerçek müttefiklerinin, (karikatürleri ilk yayımlayanlar değilse de) ifade özgürlüğüne destek vermek adına Hazreti Muhammed karikatürlerini yeniden basan kişiler olması tam bir paradokstur.

Fransa'daki 1848 devriminin siyasi *imbroglio*'sunu [açmazını] analiz eden Karl Marx iktidardaki Düzen Partisi'nin paradoksal konumuna işaret etti. İki kralcı kanadın yaptığı bir koalisyondu bu (Bourbonlar ile Orleanscılar). Fakat, iki taraf tanım gereği kraliyetçilik düzeyinde bir ortak bölen bulamadıkları için (insan genel olarak kraliyetçi olamaz, çünkü belli bir hanedanı desteklemesi gerekir), ikisinin birleşmesinin tek yolu "Cumhuriyetin anonim krallığı" bayrağı altında birleşmekti: Genel olarak kraliyetçi olmanın tek yolu bir cumhuriyetçi olmaktır. Aynı şey din için de geçerli değil mi? Burada da, insan genel olarak dindar olamaz, insan

sadece diğerlerini reddedip belli Tanrı(lara) inanabilir. Dinleri birleştirmeye yönelik bütün çabaların başarısız olması genel olarak dindar olmanın tek yolunun "ateizmin anonim dini" bayrağı altında olacağını kanıtlıyor. Batıdaki Müslüman toplulukların yaşadıklarının da gösterdiği gibi, onlar sadece bu bayrak altında ilerleyebilirler. Bu yüzden tanrısız Danimarka'ya karşı ortak Müslüman haykırışının hemen ardından Irak'taki iki Müslüman mezhebi olan Sünnilerle Şiiler arasındaki şiddet artışı şiirsel bir adalet gibidir. Bütün totalitarizmlerden çıkan ders dışarıdaki düşmana karşı verilen mücadelenin er ya da geç bir iç bölünmeye ve iç düşmana karşı mücadeleye dönüşecek olması değil midir?

Tanrı Varsa, Her Şey Serbesttir!

Bütün o gürültünün, yani dinin "post-seküler" dönüşüyle, büyübozumunun sınırları ve Kutsalı yeniden keşfetmek ihtiyacıyla ilgili bütün o gürültünün ardından, belki de gerçekten ihtiyacımız olan şey bir doz o eski, iyi ateizmden almak. Hazreti Muhammed karikatürlerinin Müslüman topluluklarda yol açtığı öfke dinsel inançların hâlâ hesaplaşmak gereken bir güç olduğunun bir başka kanıtı. Müslüman kalabalıkların şiddeti keder verici bir şey belki, ama dizginsiz ve sinik Batılı liberterler bundan bir ders çıkarmayı başarabiliyor: Seküler büyübozumunun sınırları. En azından bize söylenen bu.

Yani din adına öldüren, yağmalayan ve yakıp yıkan linç topluluklarından alacağımız ders bu mu gerçekten? Uzun

zaman, din var olmasa yiyeceği için birbirini yiyen, bir kurt sürüsünün ahlakına sahip egoist hayvanlara indirgeneceğimizi ve sadece dinin bizi daha yüksek bir ruh seviyesine çıkarabileceğini söylediler. Bugün, *din dünyanın dört bir* yanındaki canice şiddetin başlıca kaynağı olarak ortaya çıkıyor ve Hıristiyan ya da Müslüman ya da Hindu köktencilerin yaptıkları tek şeyin inançlarının soylu ruhsal mesajına hakaret etmek, onu saptırmak olduğu söyleniyor sürekli. Peki ya ateizmin, yani belki de barış için tek şansımız olan ateizmin haysiyetini iade etmek ne olacak?

Yüz yıldan uzun bir zaman önce, Dostoyevski *Karamazov Kardeşler*'de tanrısız ahlaki nihilizmin tehlikeleri konusunda bizi uyardı: "Eğer Tanrı yoksa, o zaman her şey serbesttir." Hatta Fransız "yeni filozofu" Andre Glucksmann Dostoyevski'nin tanrısız nihilizme yönelik eleştirisini 9/11'e uyarladı, kitabına *Dostoyevski Manhattan*'da adını vermesi bunu gösteriyor. Çok yanılıyor: Günümüzde terörizm, eğer Tanrı *varsa*, der, o zaman her şeyi, oradan gelip geçen yüzlerce masum insan dahil her şeyi havaya uçurmak serbesttir – yani açıkça Tanrı adına, onun iradesinin araçları olarak hareket ettiklerini söyleyenler için serbesttir, çünkü, belli ki, Tanrı'ya açık bir bağlantı vermek bizim "sadece insani" olan sınır ve kaygıları ihlal etmemizi haklı çıkarır. "Tanrısız" Stalinist Komünistler bunun başlıca kanıtıdır: Onlar için her şey serbestti çünkü kendilerini tanrılarının, yani Komünizmin yolunda İlerlemenin Tarihsel Zorunluluğunun doğrudan araçları olarak görüyorlardı.

Yves le Breton, Kral St. Louis Seferi sırasında, sokakta sağ elinde içinde ateş yanan bir tabak, sol elinde de bir kase su

taşıyarak dolanan yaşlı bir kadınla karşılaştığını anlatır. Ona neden böyle yaptığını sorunca, kadın ateşle Cenneti yakıp kül edeceğini, suyla da Cehennem ateşini söndüreceğini söylemiştir: "Çünkü kimsenin Cennet ödülünü almak için, ya da Cehennem korkusuyla iyilik yapmasını istemiyorum; sadece Tanrı sevgisiyle iyilik yapsınlar." Bu kendine özgü Hıristiyan etik duruş bugün bir bakıma en çok ateizmde hayatını sürdürmektedir.

Köktenciler Tanrı'nın iradesini yerine getirmek ve kurtuluşu hak etmek üzere (kendilerine öyle görünen) iyi işler yaparlar; ateistler bunları sırf böyle yapmak doğru olduğu için yapar. Bu aynı zamanda bizim en temel ahlaklılık deneyimimiz değil midir? İyi bir iş yaptığım zaman, bunu Tanrı'nın beğenisini kazanmak için değil başka türlü yapamayacağım için yaparım – yapmayacak olursam, aynada suratıma bakamam. Ahlaklı bir iş tanım gereği kendi kendisinin ödülüdür. İnanan biri olan David Hume, Tanrı'ya gerçek bir saygı göstermenin tek yolunun Tanrı'nın varlığını görmezden gelirken ahlaklı davranmak olduğunu söyleyerek bu noktayı çok keskin bir şekilde dile getirmişti.

Avrupa ateizmi, Yunan ve Romalı kökenlerinden (Lukretius'un *Evrenin Yapısı*) Spinoza gibi modern klasiklere dek, haysiyet ve cesaret dersi sunar. Sık sık yaşanan hazcılık patlamalarından çok, insan hayatının acı sonuçlarının farkındalığı vardır onda, çünkü bizlerin kaderini seyreden ve mutlu sonuç güvencesi veren daha yüksek bir otorite yoktur; aynı zamanda, hepsi de gerçeklikten kaçmaktan değil onu kabul edip onun içinde yaratıcı bir şekilde yerini bulmaktan gelen haz mesajını dile getirmeye çalışır hepsi de. Bu maddeci ge-

leneği eşsiz kılan şey, evrenin efendisi olmadığımız, kaderin rastgele kıvrılıp bükülmelerine maruz kalan, çok daha büyük bir bütünün parçalarından başka bir şey olmadığımız konusundaki mütevazı bir farkındalık ile hayatlarımızdan ne çıkartacağımız konusunda tam sorumluluk almanın ağır yükünü almaya hazır olmayı birleştirme tarzıdır onun – bugün, öngörülmez felaket tehditleri dört bir yandan hücum ederken, böyle bir tutuma her zamankinden daha çok ihtiyacımız yok mu?

Bir süre önce Avrupa'da bir tartışma vardı: Avrupa anayasasının taslak metninin giriş kısmında, Hıristiyanlık, Avrupa mirasının temel bileşeni olarak belirtilmeli mi, belirtilmemeli mi? Her zaman olduğu gibi, bir uzlaşma sağlandı ve Hıristiyanlıkla birlikte Musevilik, İslam ve Antikçağ mirası da yer aldı. Fakat peki ya Avrupa'nın en değerli mirası, yani ateizm mirası neredeydi? Modern Avrupa'yı eşsiz kılan şey, ateizmi, herhangi bir kamu görevi için bir engel değil, tümüşle yasal bir seçenek sayan ilk ve tek uygarlık olmasıdır. Uğruna mücadele etmeye değer Avrupa mirası *budur*.

Gerçek bir ateist bir inananı küfür dolu açıklamalarla sarsarak kendi duruşunu yüceltmeye ihtiyaç duymaz; ve Hazreti Muhammed karikatürleri sorununu ötekinin inançlarına duyulan saygı sorununa indirgemeyi de reddeder. Ötekinin inançlarına duyulan saygının en yüksek değer olması şu iki şeyden biri anlamına gelebilir: Ya ötekine tepeden bakıp onun yanılsamalarını bozmamak için onu incitmekten kaçınıyoruzdur; ya da doğru konusundaki herhangi bir açık ısrarı şiddet göstermek diye değersizleştirerek, çoklu "doğruluk rejimleri" gibi görececi bir tutum benimsiyoruzdur. Fakat

peki ya İslamı – diğer bütün dinlerle birlikte – saygılı, ama bu yüzden acımasızlıktan geri kalmayan, eleştirel bir analizden geçirmeye ne oldu? Bu, ve sadece bu, Müslümanlara gerçek bir saygı göstermenin yoludur: Onlara inançlarından sorumlu ciddi yetişkinler olarak davranmak. Illionis'teki Champaign Üniversitesi'ni ziyaret ettiğim zaman beni alıp götürdükleri restoranın mönüsünde "Toskana cipsi"[10] vardı; arkadaşlarıma bunun ne olduğunu sorunca, açıkladılar: mekan sahibi Fransızların Irak'taki ABD saldırısına muhalefet etmesine karşı yurtsever görünmek istemiş, bu yüzden de Amerikan Kongresi'ne uyarak Fransız cipsine Özgürlük cipsi adını vermiş; fakat fakültenin (müşterilerinin büyük kısmını oluşturan) ilerici üyeleri "Özgürlük cipsi" mönüde kalacak olursa orayı boykot etmekte tehdit etmiş onu. O da hem müşterilerini kaybetmek istemediği, hem de yurtseverlikten uzak görünmek istemediği için, "Toskana cipsi" gibi (yine kulağa Avrupalı gelen, üstelik Toskana'yla ilgili pastoral filmleri akla getiren) yeni bir isim uydurmuş. Benzer bir olayda İranlı yetkililer de lokanta sahibi gibi Amerikan Kongresi'nin hamlelerinden birine benzer bir tavırla hareket ettiler ve fırınlara Danimarka çöreklerinin ismini "Hazreti Muhammed'in gülleri" diye değiştirmeyi emrettiler.

Amerikan Kongresi'nin Fransız cipsine "Hazreti Muhammed cipsi" dediği ve İranlı yetkililerin de Danimarka çöreğine "Özgürlük çöreği" ismini verdiği bir dünyada yaşamak hoş olurdu. Ama hoşgörünün olasılıklarına bakılırsa, dükkan ve restoran mönülerimiz gitgide Toskana cipslerinin farklı versiyonlarıyla dolup taşacak gibi görünüyor.

10 Bizim patates kızartması ya da bazen parmak dilim patates kızartması dediğimiz şey Kuzey Amerika'da "French fries" ya da "chips" diye anılıyor. S.G.

Burada gözden kaçırılmaması gereken ironi gücendikleri için gösteri yapan binlerce insanın %99.99'unun karikatürleri hiç *görmemiş* olmasıdır. Bu olgu bizi küreselleşmenin bir başka, pek o kadar çekici olmayan yönüyle karşı karşıya getiriyor: "Küresel bilgi köyü" dediğimiz şey, Danimarka'nın pek bilinmeyen bir günlük gazetesinde olan bir şeyin çok uzaktaki Müslüman ülkelerde, Danimarka ile Suriye'nin (ve Pakistan, Mısır, Irak, Lübnan ve Endonezya'nın ve...) komşu ülkelermiş gibi görünmesine yol açacak kadar şiddetli bir sarsıntı yaratmış olmasıdır. Küreselleşmeyi bütün dünyanın ortak bir iletişim uzamı halin gelmesi, bütün insanlığın bir araya gelmesi için bir şans olarak görenlerin göremediği şey budur işte: bir Komşu (Freud'un çok uzun zaman önce kuşkulandığı gibi) öncelikle bir Şey olduğu, travmatik bir müdahaleci, farklı yaşam tarzı (ya da kendi sosyal pratik ve ritüellerinde maddeselleşen *jouissance* tarzı) olduğu, bizi rahatsız eden, bizim yaşam tarzımızın dengesini yolundan çıkartan biri olduğu için, bir yandan da bu rahatsız edici müdahaleciden kurtulmaya yönelik saldırgan tepkiye de yol açabilir – ya da Peter Sloterdijk'in ifadesiyle: "Daha fazla iletişim, her şeyden önce, daha fazla çatışma demektir."[11] Bu yüzden "birbirini-anlamak" tutumunun "birbirinin-yolundan-çekilmek" tutumuyla, makul bir mesafe koyarak, yeni bir "terbiye kuralıyla" tamamlanması gerektiğini söylerken haklıydı. Avrupa uygarlığı farklı yaşam tarzlarına, tam da onu eleştirenlerin onun zayıflığı ve başarısızlığı olarak gösterdikleri şey, yani "sosyal yaşamdaki yabancılaşma" yüzünden hoşgörü göstermeyi daha kolay buluyor. Yabancılaşma (aynı zamanda) mesafenin de sosyal dokunun içine katıldığı anlamına gelir:

11 Peter Sloterdijk, "Warten auf den Islam," *Focus* 10/2006, s. 84.

başkalarıyla yanyana yaşasam bile, normal halde onları görmezden gelirim. Başkalarına çok yakınlaşmama izin yoktur; başkalarıyla belli dışsal "mekanik" kurallara boyun eğerek, onların "iç dünyalarını" paylaşmadan etkileşim içinde olduğum bir sosyal uzamda hareket ederim – ve belki de, alınacak ders, bazen, bir doz yabancılaşmanın yaşam tarzlarının huzurla birarada varolması için vazgeçilmez olduğudur. Bazen, yabancılaşma bir sorun değil bir çözümdür.

Hiç unutmamamız gereken şey protestoların (ve onlara eşlik eden gerçek şiddetin) temsil aracılığıyla, sözcükler ve görüntülerle (protestocuların büyük çoğunluğunun görmediği, sadece hakkında bir şeyler okumuş ya da duymuş olduğu karikatürlerle) tetiklenmiş olmasıdır. Müslüman kalabalıklar aslında karikatürlere tepki vermedi; karikatürlerin arkasındaki tutum olarak algılanan o karmaşık "Batı" figürüne/imgesine tepki verdi. Edward Said'in "Oryantalizm"ine karşılık "Oksidentalizm" terimini önerenler belli bir noktada haklıydılar: Müslüman ülkelerde gördüğümüz şey Batı gerçekliğini en az (ama farklı bir şekilde) Oryantalist imgenin Oryenti bozduğu kadar bozan, ideolojik bir Batı imgesidir. Şiddette patlayan şey karmaşık bir simgeler, imgeler ve tutumlar ağıydı (Batılı emperyalizm, tanrısız maddecilik ve hazcılık, Filistinlilerin çektiği acı vb.vb.), bunlar Danimarka karikatürlerine iliştirildi, bu yüzden de nefret karikatürlerinden çıkıp ülke olarak Danimarka'ya, İskandinav ülkelerine, Avrupa'ya, Batı'ya yayıldı – sanki hütün bu küçük düşürme ve hayalkırıklıkları karikatürlerde yoğunlaştırılmış gibiydi. Ve yine, bu yoğunlaştırmanın bir dil olgusu, belli bir simgesel alanı inşa edip dayatma olgusu olduğunu unutmamalıyız.

Bu yalın ve fazlasıyla aşikar olgu bizi dilin, simgesel düzenin dolayımsız ham yüzleşmesinin şiddetinin tersine, bir uzlaşma/aracılık, huzurlu biraradalık medyumu olduğu gibi (son zamanlarda Habermas'ın savunduğu, ama belli bir Lacan'a da çok yabancı olmayan) bir fikri sorunlu saymaya zorlayacaktır: Dilde, birbirimize doğrudan şiddet uygulamak yerine, tartışırız, sözcük alışverişi yaparız ve böyle bir alışveriş, saldırgan olduğu zaman bile, ötekinin azami bir tanınmasını önvarsayar. Bu fikre göre, dile şiddet bulaşıyorsa, bu simgesel iletişimin içkin mantığını çarpıtan tesadüfi ampirik "patolojik" koşulların etkisi altında gerçekleşir. Fakat ya insanların şiddet yetenekleri açısından hayvanları fersah fersah geri bırakmalarının sebebi konuşmalarıysa?[12] Hegel'in de farkında olduğu gibi, bir şeyin simgeleştirilmesinde bile onun mumyalanmasına eşit olan şiddetli bir şey var; bu şiddet birçok düzeyde işler. Dil belirtilen şeyi basitleştirir, onu "birli özellik" haline indirger; o şeyi bileşenlerine ayırır, organik birliğini bozar, parçalarına ve özelliklerine bağımsız şeyler gibi davranır; o şeyi son kertede ona dışsal olan bir anlam alanına sokar.

Lacan dilin bu özelliğini bir simgesel alanı "diken" ve böylece birarada tutan Efendi-Gösterge fikrine topladı. Yani, Lacan'a göre (en azından 1960 sonlarında geliştirdiği dört söylevler kuramına göre), insan iletişimi en temel, kurucu boyutuyla eşitlikçi bir öznelliklerarası bir uzam içermez, o "dengeli" değildir, katılımcıları karşılıklı olarak sorumlu konumlara, hepsinin aynı kurallara uyup savlarını sebeplerle haklı çıkarması gerekeceği konumlara koymaz. Tersine, La-

12 Bkz. Clement Rosset, *Le reel. Traite de l'idiotie*, Paris: Les Editions de Minuit 2004, s.112-114.

can, birinci, başlangıç, kurucu söylev biçimi olarak Efendinin söylevi fikriyle, bütün somut, "gerçekten var olan" söylev uzamlarının son kertede *stricto sensu* "irrasyonel" olan bir Efendi-Göstergenin şiddetle dayatılmasına dayandığını belirtir: artık sebeplere dayandırılamaz, insanın "bu iş buraya kadar" demekten başka bir şey yapamayacağı noktadır o, sonsuz gerilemeyi durdurmak için, birinin "*Çünkü ben öyle diyorum!*" demesi gerektiği bir noktadır.

Belki de *reason* (*ratio*) ve *race*, akıl ve ırk sözcüklerinin aynı kökten olması bize bir şey anlatıyordur: ilkel egoist çıkarlar değil, ilk ve en büyük bölen dildir, bizim ve komşularımızın aynı sokakta yaşarken bile "farklı dünyalarda yaşaması" (yaşayabilmesi) dil yüzündendir. Yani dilsel şiddet ikincil bir çarpıtma değildir, özellikle insani olan bütün şiddetin son kertede başvurduğu yerdir. Anti-Semit pogramları ele alalım (ya da daha genel olarak, ırkçı şiddeti). Onlar Yahudilerin dolayımsız gerçeğine tepki vermez (yani, kabul edilmez ve öfke uyandıran şey olarak gördükleri bu değildir), onların geleneğinde inşa edilen ve dolaşıma girmiş olan "Yahudi" imge/figürüdür (ona tepki verirler). Elbette, buradaki ince nokta, insanın gerçek Yahudilerle onların anti-Semit imgesini kolayca birbirinden ayırt edememesidir: imge benim gerçek Yahudilerin kendisini deneyimleme tarzımı aşırı belirler (üstelik, Yahudilerin kendilerini deneyimleme tarzını da belirler). Bir anti-Semit için sokakta karşılaştığı gerçek bir Yahudiyi "katlanılmaz" kılan şey, Yahudiye saldırdığı zaman anti-Semitin yok etmeye çalıştığı şey, onun öfkesinin gerçek hedefi, bu fantazmik boyuttur. Aynı şey bütün politik protestolar için geçerlidir: işçiler kendi sömürülmelerini protesto ettikleri zaman, ba-

sit bir gerçekliği protesto etmez, gerçek yozlaşmalarının belli bir anlamlı deneyimini protesto ederler. Kendi başına gerçeklik, aptalca olgusallığıyla, asla katlanılamazdır: o dildir, onun simgeselleştirilmesidir onu böyle kılan. Bu yüzden, saldıran, araba ve binaları yakıp yıkan ve insanları linç eden vb. öfkeli bir kalabalık sahnesiyle karşılaştığımızda, asla onların taşıdığı pankartları, eylemlerini destekleyen ve haklı çıkaran sözcükleri unutmamamız gerekir.[13]

13 Buna eklemek gereken, önemli bir şey de, herbiri kendi kapalı dairesinde barınan çoklu kültürlere sahip olmadığımızdır: her kültür, öncelikle kendisiyle çarpışan, içkin bir "olanaksızlıkla" kat edilir. Bütün ırkçı ve "köktenci" şiddetler hep ve tanım gereği şiddetli bir *passage a l'acte*, simgesel bir çıkmazı işaretlemek/yerinden etmek üzere şiddetli bir eyleme kaçış yapma karakterine sahiptir.

İslam Arşivlerine Bir Bakış

Batılı din tarihçilerinin birçoğu için İslam bir sorundur: Hıristiyanlıktan sonra, bütün dinleri sona erdiren bir din nasıl ortaya çıkmış olabilir? Coğrafi yeri Oryantalizm klişesine uyuyor: İslamın konumu, Oryente ait olmaktan çok, onu Doğuyla Batının gerçek birleşmesinin ölümcül engeli haline getiriyor – bunu Claude Levi-Strauss çok iyi dile getirmişti:

> Günümüzde, Hindistan'ı İslamın arkasında düşünüyorum ben; Buddha'nın Hindistan'ını, (bir Avrupalı olarak bana göre ve Avrupalı olduğum için) bizim düşüncemizle ona en yakın olan öğretiler arasında yükselen Hazreti Muhammed'den önceki haliyle Hindistan'ı ... Doğu'nun elleriyle Batı birleşmeye yazgılıyken onun tarafından birbirinden koparıldı. ... Batı kendi kopmuş durumunun kaynaklarına dönmeli: Haçlı Seferleri sırasında Batı kendisini İslama karşıt olmaya kaptırıp da – İslamın var olmaması durumunda – bizi daha da Hıristiyanlaştıracak olan, bir bakıma Hıristiyanlığın bile ötesine tırmanıyormuşuz

gibi daha da Hıristiyan kılacak olan Budizmle yavaş bir ozmosise sokmak yerine İslama benzemeye başlayınca, kendisini Budizmle Hıristiyanlık arasına koyan İslam da bizi İslamlaştırdı.[14]

Hüzünlü Dönenceler'in son sayfalarından yapılan bu alıntı Batıyla Doğu, Hıristiyanlıkla Budizm, erkekle kadın ilkeler arasında doğrudan bir iletişim ve uzlaşma hayalini dile getirir. Uyumlu bir cinsel ilişki gibi, bu doğrudan temas da Avrupa'nın kadınsı olması için bir şans olacaktı. İslam ikisi arasına giren bir perde rolü gördü. Uyumlu bir hermafrodit dünya uygarlığının ortaya çıkmasına engel oldu – onun araya girmesiyle, Batı "dişi kalmak" için son şansını yitirdi. (Göreceğimiz üzere, bu görüşün gözden kaçırdığı şey İslamın reddedilen bir dişiliğe dayandığı, onu dişiliğe bağlayan göbekbağından kurtulmaya çalıştığıdır.) İslam bu yüzden Freud'un *Liebesstoerer* dediği şey işlevini görür: uyumlu cinsel ilişkiye müdahale eden/engel olan şey. Bu uyumlu ilişki, elbette, dişiliğin hakimiyeti altındaki bir ilişki olacaktı: erkek Batı dişi Doğuyla birleşecek ve böylece "kadın kalacak," kendisini kadınsılık içine yerleştirecekti.

François Regnault Yahudileri bizim *objet-a*'mız olarak tanımladı – fakat burada Müslümanlar bu a-seksüel "kısmi nesne" değil mi? Sık sık Musevi-Hıristiyan uygarlığından bahsediyoruz – ama belki de, özellikle de Ortadoğu çatışması açısından, Hıristiyanlığa karşıt bir eksen olan bir Musevi-Hıristiyan uygarlığından bahsetmenin vakti geldi. (Bu

14 Claude Levi-Strauss, *Tristes tropiques*, Paris: Plon 1955, s. 472-473. (*Hüzünlü Dönenceler*, çev. Ömer Bozkurt)

derin dayanışmanın şaşırtıcı bir işaretini hatırlayın: Freud 1938 yılında, *Musa* adlı, Yahudileri bu kurucu figürden yoksun bırakan kitapçığını bastırdıktan sonra, en ateşli tepkiler Mısır'daki Müslüman entelektüellerden gelmişti!) Hegel de zaten Musevilikle İslamın spekülatif özdeşliğine yönelik yaklaşımıyla bu iz üzerinde değil miydi? Basmakalıp bir ifadeye göre, Musevilik (tıpkı İslam gibi) "saf" bir tektanrıcılıktır, buna karşılık Hıristiyanlık, Üçleme'siyle, çoktanrıcılıkla yapılmış bir uzlaşmadır; hatta Hegel İslamın en saf, tek "yücelik dini" olduğunu, Yahudi tektanrıcılığının evrenselleşmesi olduğunu belirtir:

> Yahudilerin sınırlı ilkesi Müslümanlıkta evrenselliğe yayılır ve böylece aşılır. Burada, Tanrı artık, Asyalılarda olduğu gibi, dolayımsız duyu kipiyle var olan bir şey olarak düşünülmez, dünyanın bütün o çokluğunun ötesinde bulunan, sonsuz bir yüce Güç olarak anlaşılır. Bu yüzden, Müslümanlık kelimenin tam anlamıyla, yücelik dinidir.[15]

Bu belki de İslamda neden bu kadar çok anti-Semitizm bulunduğunu açıklayabilir: İki dinin aşırı yakınlığı neden olur buna. Hegelce konuşursak, İslam Musevilikte tikelliğin kipinde, onun "karşıt belirlenmesi" içinde *kendi kendisiyle* karşılaşır. Musevilikle İslam arasındaki fark bu yüzden son aşamada özsel değil, tümüyle biçimseldir. Onlar farklı bir biçimsel kipte aynı dindir (Spinoza'nın gerçek kedi ile bir

15 G.W.F. Hegel, *Philosophy of Mind*, Oxford: Clarendon Press 1971, s. 44.

kedi ideasının özünde aynı şey olduğunu, sadece farklı bir kipte olduğunu öne sürmesi de bu anlamdadır).[16] Buna karşı asıl Museviliğin çoktanrıcılığın "soyut olumsuzlaması" olduğunu ve bu haliyle, bu çoktanrıcılığın hâlâ ona musallat olduğunu (bu yönü işaret eden pek çok ipucu var: "Yehova" çoğul bir tözdür; emirlerinden birinde, Tanrı Yahudilere "benim önümde" diyerek diğer tanrıları övmeyi yasaklar, ama onun bakışının dışındayken yasak yoktur; vb.), buna karşılık Hıristiyanlığın tek gerçek çoktanrıcılık olduğunu, çünkü Bire doğru kendi kendiyle farklılaşmayı içerdiğini savunmak gerekir – Hıristiyanlığın verdiği ders, gerçekten Bir sahibi olabilmek için, *üçe* ihtiyaç olduğudur.

Öyleyse nedir İslam, Batı için Doğuyu ve Doğu için Batıyı temsil eden bu rahatsız edici fazlalık nedir? Fethi Benslama *La psychanalyse a l'epreuve de l'Islam* adlı kitabında,[17] İslam "arşivi" için, onun *ne cesse pas de ne pas s'ecrire* olan (yazılmayı durdurmayan) ve bu haliyle açık seçik dogmayı destekleyen o müstehcen gizli mitsel desteği için sistemli bir araştırma sunuyor. Sözgelimi, Hz. Hacer hikayesi İslamın "arşivi" değil mi, İslamın tıpkı Yahudilerdeki gizli Musa geleneğinin Museviliğin açık seçik öğretilerine bağlanması gibi İslamın açık seçik öğretisine bağlanan arşivi değil mi? Freudcu Musa figürünü tartışan Eric Santner simgesel tarih

16 Hegel'in üçleme mantığı bile burada çıkmaza girer: kendini öneren, ama Hegel'in kabul edemediği üçleme Musevilik-Hıristiyanlık-İslamdır: önce dolayımsız karakteri için bir bedel ödenmesi gerektiği için belli bir etnik grupta cisimlenmesi gereken (bu yüzden Yahudiler dini yaymayı reddeder) dolayımsız/soyut tektanrıcılık; sonra üçlemesiyle Hıristiyanlık; son olarak da gerçekten evrensel tektanrıcılık olan İslam.

17 Fethi Benslama, *La psychanalyse a l'epreuve de l'Islam*, Paris: Aubier 2002 (bir alıntıdan sonra yer alan, parantez içindeki sayılar bu kitaba aittir; *İslamın Psikanalizi*, çev. Işık Ergüden)

ile onun müstehcen Ötekisi, kabullenilemeyen "hayaletimsi," etkin bir şekilde açık seçik simgesel geleneği (açık seçik mitsel anlatılar ve bir topluluk geleneği oluşturan ideolojik-etik reçeteler kümesi, Hegel'in onun "etik tözü" diyeceği şeyi) destekleyen, ama operatif olacaksa önlenmiş olarak kalması gereken fantazmatik gizli tarih arasındaki temel ayrımı getirir.[18] Freud'un *Musa* kitabında yeniden kurmaya cüret ettiği şey (Musa'nın öldürülmesinin hikayesi vb.) Yahudi din geleneği uzamına musallat olmuş hayaletimsi bir tarihtir. İnsanın bir topluluğun üyesi olması için basitçe onun açık seçik simgesel geleneğiyle özdeşleşmesi yetmez, ancak insan bu geleneği destekleyen hayaletimsi boyutu da, yaşayana musallat olan o ölmeyen hayaletleri, "satırların arasında" aktarılan travmatik fantezilerin gizli tarihini de, açık seçik simgesel geleneğin eksik ve çarpıtmaları aracılığıyla benimsediği zaman toplnluğun üyesi olabilir. Museviliğin inatçı bir şekilde kamusal yasal düzene musallat olmuş o dile getirilmeyen, şiddetli kurucu jeste kendi hayaletimsi eklentisi olarak bağlanmış olması, Yahudilerin binlerce yıl topraksız ve ortak kurumsal gelenekten yoksun olarak direnip hayatta kalmalarını sağladı: kendi hayaletlerinden vazgeçmeyi reddettiler, gizli, reddedilmiş gelenekleriyle olan bağı koparmayı reddettiler. Museviliğin paradoksu kurucu şiddet Olayına, onu itiraf ederek değil, onu simgeleştirerek sadakat göstermesidir: Olayın bu "bastırılmış" statüsü Museviliğe öngörülmemiş canlılığını veren şeydir.

Peki öyleyse, İslama canlılık veren bastırılmış Olay nedir? Bunun anahtarı başka bir sorunun yanıtında yatıyor: İslam,

18 Bkz. Eric Santner, "Traumatic Revelations: Freud's Moses and the Origins of Anti-Semitism," Renata Salecl, ed., *Sexuation*, Durham: Duke UP 2000.

yani üçüncü Kitap Dini bu diziye nasıl uyuyor? Musevilik soykütük dinidir, peşpeşe gelen kuşakların dinidir; Hıristiyanlıkta Oğul Çarmıhta öldüğü zaman, bu aynı zamanda Babanın da ölmesi demektir (Hegel bunun farkındaydı) – ataerkil soykütüksel düzen de ölür, Kutsal Ruh aile dizisine uymaz, bir post-ataerkil/ailevi topluluk ortaya çıkarır. Diğer iki kitap diniyle, hem Musevilik hem Hıristiyanlıkla çelişen İslam, ataerkil mantık alanından Tanrı'yı dışlar: Allah bir baba değildir, simgesel olarak bile değildir – Tanrı birdir, ne doğmuştur ne de canlıları doğurur. *İslamda bir Kutsal Aile'ye yer yoktur.* Bu yüzden İslam Hazreti Muhammed'in kendisinin bir yetim olması üzerinde bu kadar çok durur; bu yüzden, İslamda, Tanrı tam da ataerkil işlevin askıya alınma, çekilme, başarısızlık, "bayılma" anlarında (anne ya da çocuk biyolojik baba tarafından terk edildiği ya da gözardı edildiği zaman) müdahale eder. Yani Tanrı baştan sona dek olanaksız-Gerçek alanında kalır: o olanaksız-Gerçek dış babadır, o yüzden "insanla Tanrı arasında bir soykütüksel çöl" (320) vardır. Freud'un İslamla yaşadığı sorun buydu, çünkü onun bütün din kuramı Tanrı'yla babanın paralelliğine dayanır. Daha da önemlisi, bu politikayı İslamın tam merkezine yerleştirir, çünkü "soykütüksel çöl" babalık ya da diğer kan-bağlarının yapılarındaki bir topluluğu kurmayı olanaksız kılar: "Tanrı'yla Baba arasındaki çöl politik olanın kendini yerleştirdiği yerdir" (320). İslamla birlikte, artık *Totem ve Tabu* tarzında, babanın öldürülmesi ve bunun yarattığı, kardeşleri biraraya getiren suçluluk aracılığıyla bir topluluk kurmak olanaksızdır – İslamın beklenmedik güncelliği buradan gelir.

Oğulun kurban edilmesinin son anda önlendiği (melek Hazreti İbrahim'e engel olur) Musevilik ve İslamın tersine,

sadece Hıristiyanlık oğulun fiilen kurban edilmesini (öldürülmesini) tercih etmiştir (268). Bu yüzden, İslam İncil'i kutsal bir metin saysa bile, bu olguyu reddetmek zorunda kalır: İslamda Hazreti İsa aslında Çarmıhta ölmemiştir: Yahudiler "(övünerek) 'Meryem'in oğlu, Allah'ın peygamberi Hazreti İsa'yı öldürdük' dediler, ama onu öldürmediler, çarmıha germediler, onların öyle sanması sağlandı" (4.157). İslamda tutarlı bir kurban-karşıtı mantık vardır: İshak'ın kurban edilmesinin Kuran versiyonunda, Hazreti İbrahim'in oğlunu öldürme kararı onun Tanrı'nın iradesini yerine getirmeye istekli olmasının başlıca belirtisi olarak okunmaz, Hz. İbrahim'in *gördüğü rüyayı yanlış yorumlamasının* bir sonucu olarak okunur: Melek eylemi önlerken, Hz. İbrahim'in yanlış anladığını, Tanrı'nın aslında bunu yapmasını istemediğini söyler (275).

İslamda Tanrı'nın bir olanaksız-Gerçek olması ölçüsünde, bu kurban açısından iki yönlü çalışır: Kurbana karşı işleyebilir (inananlarla Tanrı'lar arasında simgesel alışveriş ekonomisi yoktur, Tanrı saf Öteden Biridir), ama kurban için de çalışabilir, o zaman tanrısal Gerçek "sürekli kan isteyen müphem tanrıların" süperego figürüne döner (Lacan-XI). İslam bu iki aşırı arasında gidip geliyor gibidir, müstehcen kurban mantığı Habil ile Kabil hikayesini tekrar anlatması sırasında doruk noktasına varır, çünkü Kuran şöyle bildirir "Hz. Adem'in iki oğlunun hikayesinin doğrusunu.": "Dur! İkisi de (Allah'a) bir kurban sundu: birininki kabul edildi, diğerininki edilmedi. İkinci 'Emin ol, seni katledeceğim' dedi. 'Tabii,' dedi ilki, 'Allah haklı olanların kurban edilmesini kabul etmez. Eğer bana elini uzatırsan, beni katletmek için, ben seni katletmek için elimi sana uzatmayacağım:

çünkü ben Allah'tan, dünyaların sahibinden korkarım. Kendi adıma, seni hem kendi hem senin günahını düşünmeye çağırıyorum, çünkü sen ateşe atılanlar arasında olacaksın, bu da senin hata yapmanın ödülü olacak.' Ötekinin (bencil) ruhu onu kardeşini öldürmeye sürükledi: onu öldürdü ve (kendisi) kayıp olanlardan biri oldu." (5:27-30).

Öyleyse cinayeti isteyen sadece Kabil değildir: Habil de bu arzuya etkin olarak katılır, Kabil'i bunu yapmaya kışkırtır, böylece (Habil) kendi günahlarından da kurtulacaktır. Benslama burada, kişinin ikisine duyduğu saldırganlığın hayali nefretinden farklı olarak, "ideal nefret" izleri görmekte haklıdır (289): Kurbanın kendisi kendisinin kurban olacağı cinayeti etkin olarak istemektedir, böylece, bir şehit olup Cennete gidecek, katili cehennemde yanmaya gönderecektir. Bugünün perspektifinden bakılırsa, şehitin ölme arzusunun "terörist" mantığının, nasıl burada, Kuranda bulunduğu üzerine anakronist spekülasyon yaparak oyalanmaya heves ediyor – ama, elbette, sorunu modernleşme bağlamındaki bir sorun da sayabiliriz. İslam dünyasının sorunu, bilindiği üzere, Batı modernleşmesine ansızın, onun darbesinin travmasını "sindirmek için", simgesel-kurgusal uzam/ekran inşa etmek için düzgün bir vakit yakalayamadan maruz kalmasıydı; bu darbeye verilecek iki tepki vardı - ya başarısızlığa yazgılı olan, taklit edilmiş bir modernleştirme (İran'daki Şah rejimi) ya da kurguların yarattığı için düzgün bir simgesel uzamın başarısız olması durumunda, şiddetli Gerçeğe doğrudan bir yönelme, İslami Doğru ile Batılı Yalan arasındaki, simgesel aracılığa yer bırakmayan apaçık bir savaş. Bu "köktenci" çözümde (Müslüman geleneklerle doğrudan bağları olmayan modern bir fenomendir

bu), tanrısal boyut kendisini yeniden, kendi süperego Gerçeğiyle, kurban şiddetinin müstehcen süperego tanrısallığın canice bir patlaması olarak öne sürer.

Musevilikle (onun Hıristiyan devamı da dahil) İslam arasındaki bir başka temel ayrım da, Hz. İbrahim'in iki oğlunda gördüğümüz üzere, Museviliğin Hz. İbrahim'i simgesel baba, yani ataerkil simgesel otoritenin, resmi simgesel soyun, ikinci kadını kenara iten, "olanaksızın fallik sahiplenmesini" (153) sağlayan fallik çözümüdür. İslamsa, tersine, Hz. Hacer'in soyunu yeğler, çünkü biyolojik baba olan Hz. İbrahim babayla Tanrı arasındaki mesafeyi korur, Tanrı'yı Olanaksızın sahasında tutar. (149)[19]

Hem Musevilik hem de İslam kurucu jestlerini bastırır – nasıl? Hz. İbrahim'in ve iki oğlunun iki farklı kadınla olan hikayesinin de gösterdiği gibi, hem Musevilikte hem İslamda, ancak bir başka kadın dolayımıyla, baba baba olabilir, ataerkil işlevi üstlenebilir. Freud'un hipotezine göre Musevilikteki bastırma Hz. İbrahim'in bir Yahudi olmasıyla değil, bir yabancı (bir Mısırlı) olması olgusuyla ilgilidir – dışarıdan gelmesi gereken kurucu ataerkil figür, kurtuluşu getirip Tanrı'yla anlaşmayı yapan kişidir. İslamda, bastırmada bir kadın sözkonusudur (Hz. İbrahim'e ilk oğlunu veren Mısırlı köle Hz. Hacer): Hz. İbrahim ve İsmail (mite göre bütün Arapların atası) Kuranda defalarca anılmış olsa da, Hz. Hacer anılmaz, resmi tarihten silinir. Fakat bu şekilde İslama musallat olmayı sürdürür, izleri ritüellerde varlığını sürdü-

19 Elbette, Tekvinde zaten işbaşında olan örtük bir kendi resmi ideolojisini çökertme sözkonusu olduğu, Tanrı'nın her şeye rağmen Hz. Hacer'in oğlunu kurtarmak için müdahale ettiği, ona büyük gelecek vaat ettiği söylenebilir – (ayrıca) Tekvin doğurma aracına indirgenmiş olan öteki kadının da tarafını tutar.

rür, tıpkı Mekke hacılarının Safa ve Merve adlı iki tepenin arasında altı kez koşma zorunluluğunda olduğu gibi; bu bir bakıma Hz. Hacer'in çölde oğlu için çaresizce su aramasının nevrotik tekrarı/canlandırmasıdır. İşte, Tekvin'de, İbrahim'in iki oğlunun hikayesi, Musevilikle İslam arasındaki bu temel göbekbağı bağlantısı – önce, İsmail'in doğumu:

Saray, Hz. İbrahim'in karısı çocuk doğuramamıştı, ama Hacer adlı Mısırlı bir kölesi vardı. Saray Hz. İbrahim'e şöyle dedi, "Tanrı benim çocuk yapmamı önlediğine göre, hizmetçimle cinsel ilişki kur. Ben ondan bir aile kurabilirim." Hz. İbrahim Saray'ın söylediğini yaptı. Böylece İbrahim on yıl Kenan'da yaşarken, karısı Saray da Mısırlı hizmetçisi Hacer'i karılık etsin diye kocasına verdi. Hacer'le cinsel ilişkiye girdiler ve kadın gebe kaldı. Hacer gebe olduğunu fark edince, Saray'ı kıskandı. Saray İbrahim'e şöyle dedi: "Bana karşı bir yanlış yaptın! Ben hizmetçimin seninle ilişki kurmasına izin verdim, ama o gebe olduğunu anlayınca, beni aşağıladı. Tanrı seninle benim aramda olanları yargılasın!" İbrahim Saray'a şöyle dedi: "Hizmetçin senin idaren altındadır, ona neyi uygun görüyorsan yap." O zaman Saray Hacer'e kötü davrandı, o da Saray'ın yanından kaçtı. Tanrı'nın meleği Hacer'i çöldeki bir su kaynağının yanında buldu, Şur yolunun kıyısındaki kaynak. "Hacer, Saray'ın hizmetçisi," dedi, "nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun?" "Efendim Saray'tan kaçıyorum," dedi Hacer. O zaman Tanrı'nın meleği "Efendine dön ve emrine uy," dedi. "Senin so-

yunu çok çoğaltacağım, böylece sayılamayacak kadar çok olacaklar," dedi. Sonra Tanrı'nın meleği ona, "Şimdi gebesin ve bir oğlun olacak," dedi. "Ona İsmail adını vereceksin, çünkü Tanrı senin acılı iniltilerini duydu. Ele avuca sığmaz bir erkek olacak. Herkese düşman olacak, herkes de ona düşman olacak. Kardeşlerinden uzak yaşayacak."

Böylece Hacer ona konuşan Tanrı'ya seslendi, "Ben gören Tanrı sensin," dedi, "Ben burada beni göreni gördüm!" Bu yüzden kuyuya Beer Lahay Roi dendi. (Kadeş ile Bered arasında bir yerde bulunmaktadır.)

Böylece Hacer İbrahim'in oğlunu doğurdu, İbrahim ona İsmail adını verdi." (16:1-16:15)

Babasız doğması İsa'yı işaret ediyormuş gibi görünen (Tanrı "Sarah'ı ziyaret etti" ve onu gebe bıraktı) İshak'ın mucizevi doğumunun ardından, çocuk memeden kesilmeye hazır hale gelince, İbrahim büyük bir şölen hazırladı:

Fakat Sarah Mısırlı Hacer'in oğlunu – Hacer'in İbrahim'e doğurduğu oğlu – alay ederken gördü. Bu yüzden İbrahim'e "Bu köle kadınla oğlunu kov, çünkü o köle kadının oğlu benim oğlum İshak'la senin mirasçın olamaz!" dedi.

Sarah'ın talebi İbrahim'i mutsuz etti çünkü İsmail onun oğluydu. Ama Tanrı İbrahim'e "Oğlun ya da köle karın için kaygılanma," dedi. "Sarah'ın sana dediğini yap çünkü İshak sayesinde soyundan gelenler sayılacak. Ama ben köle karının oğlunu da büyük bir ulus yapacağım, çünkü o da senin soyundan."

Sabahleyin erkenden İbrahim biraz yiyecek ve bir keçi derisi tulumla su alıp Hacer'e verdi. Onun omzuna yükledi bunları, çocuğu da verip onu gönderdi. Kadın Beer Şeba çölünde amaçsızca dolanmaya başladı. Tulumdaki su bitince, çocuğu ağaçlardan birinin altına koydu. Kendi de gidip ondan biraz uzağa, bir ok atımı uzağa oturdu; çünkü "Çocuğumun ölmesini seyretmeyi reddediyorum," diye düşünmüştü. Onun ötesine oturup kendini koyvererek ağladı.

Ama Tanrı çocuğun sesini duydu. Tanrı'nın meleği gökten Hacer'e seslenip ona sordu, "Ne oldu Hacer? Korkma, Tanrı çocuğun sesini duydu o ağlayınca. Kalk ayağa! Çocuğu da kaldır ve elini tut, çünkü ondan büyük bir ulus yapacağım." Sonra Tanrı Hacer'in bir su kuyusu görmesini sağladı. O da gidip deriyi suyla doldurdu ve çocuğa su verdi." (21:10-21:19)

Söyleyin bana, yasaya bağlı olmak isteyenler, yasayı anlıyor musunuz? Çünkü İbrahim'in iki oğlu olduğu yazıyor, biri köle adından diğeri de özgür kadından. Ama köle kadından olan oğul doğal soyla gelmiş, diğeri, özgür kadından olansa, sözle doğmuş. Bu şeylere alegori olarak bakılabilir, çünkü bu kadınlar iki sözleşmeyi temsil ediyor. Biri kölelik için çocuk yetiştiren Sinai Dağı'ndan; bu Hacer. Hacer Arabistan'daki Sinai Dağı'nı temsil ediyor ve günümüz Kudüs'ünü temsil ediyor, çünkü çocuklarıyla birlikte köle. Ama yukarıdaki Kudüs özgür, ve o bizim annemiz. Çünkü şöyle yazıyor:

"Sevin ey çıplak, çocuk sahibi olmayan kadın; öne çık ve haykır hiç doğum sancısı çekmemiş olan, çünkü talihsiz kadının çocukları kocası olan kadınınkinden çok daha fazladır."

Ama siz erkek ve kızkardeşlerim, İshak gibi sözün çocuğusunuz. Ama nasıl doğal soyla doğanlar Ruha göre doğmuş olan birini öldürdüyse, şimdi de öyle. Fakat kutsal yazılar ne diyor? "Köle kadını ve oğlunu at, çünkü köle kadının oğlu mirası özgür kadının oğluyla paylaşmayacak. Bu yüzden, erkek ve kız kardeşler, bizler köle kadının değil özgür kadının çocuklarıyız." (4:21-4: 31)

Pavlus burada açık simetrik bir karşı karşıya getirme sahneliyor: İshak'a karşı İsmail eşittir simgesel babaya (Babanın-Adı) karşı biyolojik (ırksal) baba, "isim ve ruh aracılığıyla kökene karşı yaşamın tözsel aktarımı yoluyla köken" (147), özgür kadının çocuğuna karşı kölenin çocuğu, ruhun çocuğuna karşı etin çocuğu. Fakat bu okuma İncil anlatısını (en az) üç önemli noktada basitleştirmek zorunda:

(1) Tanrı'nın Hz. Hacer ve İsmail'e olan aşikar ilgisi, onun İsmail'in hayatını kurtarmak için müdahalesi;

(2) Hz. Hacer'in sıradışı biçimde sadece et ve şehvetten ibaret bir kadın, değersiz bir köle olarak değil, Tanrı'yı gören biri olarak nitelenmesi ("Böylece Hacer ona konuşan Tanrı'ya seslendi, 'Beni gören Tanrı sensin,' dedi, 'Ben burada beni göreni gördüm!'"). Dışlanan ikinci kadın, simgesel soykütüğün dışında, sadece pagan (Mısırlı) Yaşamın bereketine değil, aynı zamanda Tanrı'ya doğrudan erişime de karşılık gelen Hz. Hacer – o gören Tanrı'yı doğrudan görmektedir, bu Tanrı'nın yanan bir çalılık olarak göründüğü Musa'ya bile verilmemişti. Bu çerçevede, Hz. Hacer Tanrı'ya mitsel/kadınsı erişimi ilan eder (daha sonra Sufizmde geliştirilecektir bu).

(3) (et ile ruh arasındaki) seçimle asla doğrudan, iki eşzamanlı seçenek arasındaki bir seçim olarak yüzleşilemeyecek olması olgusu (sadece anlatısı değil). Sarah'm bir oğul elde etmesi için, Hz. Hacer'in önce kendi oğluna sahip olması gerekiyordu, yani ardışıklık, tekrar zorunluluğu vardır; burada, sanki, ruhu seçmek için önce ete sahip olmamız gerektiği gibi – sadece ikinci oğul ruhun gerçek oğlu olabilir. Bu zorunluluk simgesel kastrasyonu açıklar: "kastrasyon" Doğruluğa doğrudan erişimin olanaksız olması anlamına gelir – Lacan'ın ifadesiyle, *la verite surgit de la meprise,* Tine giden yol sadece Etten geçer vb. Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'ndeki "Aklı Gözlemek" üzerine olan bölümün sonunda yer alan frenoloji analizini hatırlayın: Hegel burada, "Tin bir kemiktir" önermesinin olası iki okumasının karşıtlığını açıklamak üzere, tam da fallus, yani babaya ait dölleme organını ilgilendiren bir metafora başvuruyor (kaba maddeci "indirgemeci" okuma – kafatasımızın şekli etkin ve doğrudan bir şekilde insanın aklının özelliklerini belirler – ve spekülatif okuma – tin en katı maddeye bile kendi kimliğini dayatmaya ve onu "aşmaya" yetecek kadar güçlüdür, yani en katı madde bile Tinin aracılık gücünden kaçamaz). Kaba maddeci okuma fallusu sadece işeme organı olarak gören yaklaşım gibidir, spekülatif okuma da onda çok daha yüksek dölleme işlevini (yani tam olarak kavramın biyolojik beklentisi olan "döllenme") ayırt edebilir.

Tinin içeriden getirdiği derinlik – ama onun kalmasına izin verdiği yerdeki resim-düşünen bilincine kadar – ve bu bilincin gerçekten ne söylediği konu-

> sundaki bilgisizliği, yaşayan varlıkta, en yüksek tatmin organını, üreme organını, işeme organıyla birleştirdiği zaman Doğanın naifçe ifade ettiği o yüksekle düşük buluşmasıyla aynı kesişimdedir. Sonsuz yargı, sonsuz vesilesiyle, kendisini kavrayan yaşamın tatmini olacaktır; resim-düşünme düzeyinde kalan sonsuz yargının bilinci işeme gibi davranır.[20]

Bu bölümün yakından okunması, belli ki, Hegel'in kastettiğinin, sadece işemeyi gören kaba ampirist aklın tersine, düzgün spekülatif tutumun döllemeyi seçmesi gerektiği değildir. Paradoks döllemenin doğrudan seçilmesinin onu kaçırmanın yanlışlanamaz yolu olmasıdır: "doğru anlamı" doğruca seçmek olanaklı değildir, yani insanın "yanlış" (işeme) seçimi yaparak başlaması lazım – gerçek spekülatif anlam sadece tekrarlanan okumalarla, ilk, "yanlış", okumanın bir gölge-olayı (ya da yan ürünü) olarak ortaya çıkar... ve Sarah'ın da çocuğunun ancak Hz. Hacer aldıktan sonra alabileceğini söyleyebiliriz.

Tam olarak kastrasyon nerede peki? Hz. Hacer'in sahneye çıkmasından önce, fallik-ataerkil kadın kurak, kısır durmaktadır, çünkü çok güçlü/falliktir; yani karşıtlık tümüyle ataerkil/fallik düzene boyun eğmiş Sarah ile bağımsız ve yıkıcı olan Hz. Hacer karşıtlığı değildir, bu karşıtlık Sarah'ın kendisine içkindir, onun iki yönüne (fallik kibir, annelik hizmeti). Aşırı güçlü, amirane olan ve çocuk sahibi olabilmek için Hz. Hacer tarafından küçük düşürülmesi gereken

20 G.W.F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, Oxford: Oxford University Press 1977, s. 210. (*Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı)

ve böylece ataerkil soykütük düzenine girebilen bizzat Sarah'tır. Onun bu kastrasyonunun işareti isminin Saray'dan Sarah'a değişmesiyle verilir. Fakat sadece Sarah mı kastre olmuştur? İbrahim de olmamış mıdır? Hz. Hacer'le birlikte, doğrudan-biyolojik olarak çocuk yapabilir, ama simgesel soyun düzgün soykütüğünün dışında; bu sadece "Sarah'ı ziyaret eden" Tanrı'nın dışarıdan müdahalesi aracılığıyla olur – simgesel ile biyolojik babalık arasındaki bu boşluk kastrasyondur.

Hz. Hacer'in, bağımsız Tanrı görenin, uysal evkadım Sarah'a tercih edilmesi, İslamda standart İslam fikrinin, yani onun aşırı eril bir tektanrıcılık, kadınların dışlanıp peçe giydirilmesini gerekli bulan, çünkü "adet görmesi" erkekleri rahatsız eden/kışkırtan, onları Tanrı'ya hizmet etmekten alıkoyan bir fazlalık sayan erkek kardeşler topluluğu olduğu şeklindeki fikrin yetersiz olduğunun ilk işaretini verir. Taliban'ın o gülünç yasağını, kadınlar için metal yüksek topuklu ayakkabıları yasaklamasını hatırlayın – sanki kadınlar baştan aşağı kumaşla örtülse, topuklarının tıkırtısı yine de erkekleri kışkırtacakmış gibi... Fakat, bu standart nosyonu rahatsız eden bir dizi özellik var. Birincisi, kadınları peçeli kılma ihtiyacı, kadınla karşılaşmanın bile herhangi bir erkeğin karşı koyamayacağı bir kışkırtma demek olduğu, aşırı cinselleştirilmiş bir evreni ima eder. Bastırmanın çok güçlü olması gerekir çünkü seks çok güçlüdür – metal topukların tıkırtısıyla bile erkekleri şehvete boğan hangi toplumdur bu? Birkaç yıl önce bir gazete haberinde, aralarında bir ilişki olmayan genç bir kadınla adam, bindikleri gondol bozulunca içinde kalmışlardı. Aralarında hiçbir şey olmadığı halde, olaydan sonra kadın kendini öldürdü: Yabancı bir adamla sa-

atlerce yalnız kalmış olma fikri bile "hiçbir şey olmaz" fikrini düşünülemez kılıyor... Bu yüzden, Freud *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*'nde ünlü "Signorelli" rüyasını yorumlamaya başlarken, kendisine gelip de hayatı yaşamaya değer kılan tek şey olarak seks "bilgeliğini" öneren kişinin Bosna-Hersek'ten yaşlı bir Müslüman olduğunu söylüyor: "Bir erkek seks yapamaz hale geldiyse, yapılacak tek şey ölmektir."

İkincisi, İslamın tarih öncesi vardır ve Hz. Hacer'le, bütün Arapların, Kuranda yer almayan ezeli annesiyle başlar; ayrıca doğruyla yalan arasına, meleklerden gelen mesajlarla şeytandan gelen mesajlar arasına bir ayrım çizgisini çekmesine yardımcı olan (ilk karısı) Hatice'yle birlikte Hazreti Muhammed'in kendi hikayesi vardır. Hazreti Muhammed'in aldığı ilahi mesajların tehlikeli bir şekilde kendi kendine hizmet eden uydurmalar kapalı hale geldiği örnekler var, bunların en iyi bilineni onun Zeynep'le, evlat edindiği Zeyd'in karısıyla evlenmesidir. Onu ev haliyle gören Hazreti Muhammed ona arzu duydu; Zeyd bunu öğrenince, üveybabası gelip onunla evlenebilsin diye uysalca "vazgeçti" ondan (boşadı onu). Ne yazık ki, Arapların geleneksel yasalarına göre, böyle bir birliktelik yasaktı, ama kısa bir süre sonra (!) Hazreti Muhammed tam vaktinde gelen bir vahiy aldı, Allah bu yasadan muaf kılıyordu onu (Kuran 33:37, 33:50). Hatta burada Hazreti Muhammed'de bir Ur-Vater, geniş ailesindeki bütün kadınlar konusunda söz hakkı olan baba öğesi vardır.

Fakat, Hazreti Muhammed'in temelde samimi olduğuna dair iyi bir sav da kendi vizyonlarının ilahi olan doğasından radikal bir şekilde şüphe eden ilk kişinin kendisi ol-

ması, onları halüsinatif delilik işaretleri ya da şeytanın eline düşmenin apaçık örnekleri olarak bir kenara bırakmaya çalışmasıdır. İlk vahyi Mekke dışındaki Ramazan inzivası sırasında gelmişti: başmelek Cebrail'i gördü, melek ona "Oku!" diye seslendi (Karâ, Kur'an buradan gelir). Hazreti Muhammed delirdiğini düşündü, hayatının geri kalanını Mekke'nin delisi olarak geçirmek istemediğinden, utanç içinde yaşamaktansa ölmeyi yeğleyerek, yüksek bir yerden kendini atmaya karar verdi. Ama sonra vizyon bir daha tekrarlandı: göklerden bir ses duydu: "Ey Hazreti Muhammed! Sen Tanrı'nın elçisisin ve ben de Cebrail'im." Ama bu ses bile onu ikna etmedi, o yüzden ağır ağır eve döndü ve derin bir çaresizlik içindeyken, ilk karısı olan (ve ona inanan ilk kişi olan) Hatice'ye şöyle dedi: "Beni battaniyeyle ört, beni battaniyeyle ört." Hatice onu örttü ve Hazreti Muhammed ona yaşadıklarını anlattı: "Hayatım tehlikede." Hatice uysalca teselli etti onu.

Başmelek Cebrail'in daha sonraki ziyaretlerinde Hazreti Muhammed'in kuşkuları devam ettiği zaman, Hatice ziyaretçisi tekrar gelince kendisine de haber vermesini istedi, böylece onun gerçekten Cebrail mi yoksa sıradan bir cin mi olduğundan emin olabileceklerdi. Böylece bir sonraki seferde Hazreti Muhammed Hatice'ye "Beni görmeye gelen Cebrail bu," dedi. "Kalk ve benim sol yanıma geç." Hazreti Muhammed söyleneni yaptı, kadın "Onu görebiliyor musun?" diye sordu. "Evet." "O zaman kalk ve sağ yanıma geç." Hazreti Muhammed oraya geçti ve kadın "Onu görebiliyor musun?" diye sordu. Görebildiğini söyleyince, Hatice de ondan gelip dizinin dibine oturmasını söyledi ve örtüsünü çıkarıp kendisini sergiledikten sonra tekrar sordu: "Onu

görebiliyor musun?" Hazreti Muhammed "Hayır," deyince kadın onu teselli etti: "Rahatla, emin ol ki o bir melek, bir İblis değil." (Bu hikayenin başka bir versiyonu da var, son testte Hatice sadece kendini sergilemekle kalmaz, Hazreti Muhammed'den "daha da yakınlaşmasını" - onunla münasebete girmesini - ister ve o zaman Cebrail orayı terk edince, Tanrı'nın elçisine "Bu kesinlikle bir melek, bir iblis değil," der kadın. Burada varsayılan şey, şehvet düşkünü hir cinin münasebet manzarasının tadını çıkaracağı, ama bir meleğin kibarca orayı terk edeceğidir.) Hazreti Hatice Hazreti Muhammed'e Cebrail'le görüşmesinin gerçek olduğunun kanıtını sunduktan sonra, Hazreti Muhammed kuşkularından arınır ve Tanrı'nın elçisi olarak ortaya çıkabilir.[21]

Yani Hazreti Muhammed vahiylerini önce şiirsel halüsinasyonların belirtisi olarak yaşamış, onlara verdiği ilk tepki şöyle olmuştur: "Artık Tanrı'nın yarattıklarından hiçbirinden coşkulu bir şair ya da cin girmiş bir adamdan daha çok nefret etmiyordum." Onu bu katlanılmaz belirsizlikten de, toplum dışı halinden, bir köy delisi olmaktan kurtaran ve mesajının ilk inananı, ilk Müslüman olan kişi Hatice'dir, bir *kadındır*. Yukarıdaki sahnede, Lacancı "büyük Öteki", yani öznenin sözceleminin Doğruluğunun güvencesi Hazreti Hatice olur ve ancak bu çevrimsel destek kılığında, kendisine inanan biri aracılığıyla, Hazreti Muhammed kendi mesajına inanabilir ve böylece inananlara Doğruluğun bir habercisi

21 Cin müdahalesinin onun vizyonlarını bozduğu daha sonraki tek örnek o ünlü "Şeytan Ayetleri" hikayesidir. [Žižek'in Benslama'nın Taberi'den yaptığı aktarıma dayanarak anlattığı bu anın hikayesi, Türkçede de tartışılmaktadır. Mehmet Azimli *Siyeri Farklı Okumak* adlı çalışmasında (Ankara Okulu Yayınları, 4. bsm, 2011), farklı kaynaklarda bu olayın saçlarını açmak ya da kucaklamak olarak anlatıldığını belirtmektedir (s. 113). S.G.]

olarak hizmet edebilir. İnanç asla dolaysız değildir: İnanmam için, başkasının da bana inanması gerekir ve benim inandığım şey bu başkalarının bana inandığıdır. O ünlü kuşku duyan kahramanı, lideri, otorite figürünü hatırlayın, çaresiz kaldığı halde misyonunu tamamlamıştır, çünkü başkaları (onu izleyenler) onu inanır ve kendisi onları hayalkırıklığına düşürmeyi göze alamaz. Masum bir çocuğun gözümüzün içine bakıp da "Ama ben sana inanıyorum" dediği zaman yaşadığımızdan daha büyük bir baskı mümkün müdür!

Yıllar önce, bazı feministler (Mary Anne Doanne) Lacan'ı erkek arzusuna ayrıcalık vermekle suçladı. Lacan şöyle diyordu: yalnızca erkekler tam olarak doğrudan arzu duyabilir, kadınlarsa sadece arzulamayı arzular, histerik bir şekilde arzuyu taklit ederler. İnanç açısından, bunu tam tersine çevirmek gerekli: kadınlar inanır, ama erkekler onlara inananlara inanırlar.[22]Burada altta yatan konu *objet petit a*'dır: "bana inanarak" bende benim kendimden daha başka bir şey, benim kendimin de farkında olmadığım bir şey, bendeki *objet a*'yı gören öteki. Lacan'a göre, kadın erkekler için *objet a*'ya indirgenmiştir – peki ya tam tersiyse? Ya bir erkek kendi arzu nesnesini, kendisini onu arzulamaya sürükleyen sebebin farkında olmadan arzularsa, buna karşılık bir kadın arzusunun (nesnesine-) sebebine daha doğrudan odaklanmışsa?

22 Bir kere bir rüya gördüm, büyük bir ödüle ulaşmakla ilgili, rahatsız edici bir şekilde bencil rüyalardan biri; rüyadayken verdiğim tepki bunun doğru olamayacağı, sadece bir rüya olduğu şeklindeydi ve rüyamın içeriği de benim kendimi, bir dizi belirtiyi işaret ederek, bunun bir rüya değil de gerçeklik olduğuna kendimi (başarılı bir şekilde) ikna etmemdi – burada yorumlauacak şey rüyada saklı olau *kadının* kim olduğunu, benim Hatice'min kim olduğunu bulmaktır.

Bu konuya büyük önem vermek gerekir: Doğruluk hakkında peygamberin kendi bilgisinden bile eski olan bir bilgiye sahip olan bir kadın.[23] Tabloyu daha da karmaşıklaştıran şey, Hatice'nin müdahalesinin hassas tarzı, onun doğruyla yalan arasındaki, vahiyle cin çarpması arasındaki ayrım çizgisini çizme tarzıdır: Kendisini, kendi sergilenen bedenini, cisimlenmiş doğruluksuzluk (untruth) olarak, gerçek bir meleğe duyulan heves olarak öne çıkarır (araya sokar). Kadın: Bir yalandır, üstelik, kendisinin cisimlenmiş bir yalan olduğunu bilir. Spinoza'nın tersine, kendisinin ve yalanın indeksi olan doğruluktur – işte burada yatar onun kendisinin ve doğrunun indeksi.

Hatice'nin doğruluk ispatı onun yaptığı kışkırtıcı "kanıtlama" (sergileme, teşhir) aracılığıyla bu şekilde elde edilir. (207) İnsan basit bir şekilde "iyi" İslam (saygı gösterilen kadınlar) ve "kötü" İslam (ezilen örtülü kadınlar) diye bir karşıtlık yaratamaz. O yüzden yapılacak olan şey basitçe İslamın "bastırılmış feminist kökenlerine" dönmek, İslamı bu dönüş sayesinde feminist yönüyle yenilemek değildir: Bu bastırılmış kökenler aynı zamanda kadınların ezilmesinin kökenlerinin ta kendisidir. Ezmek sadece kökenleri ezmez, ***kendi*** kökenlerini de ezmek zorundadır. İslamın soykütü-

23 Son dönemde bu konu üzerinde duran Türkçe kaynaklar ortaya çıkmıştır. Cihan Aktaş da bir yazısında konuyu şöyle ele alıyor: "Vahiy indi Hirada ve herkesten önce bir kadınla paylaşıldı. Vahiy inmesi gereken bilince indi ve bu bilinç tarafından ümmete aktarıldı. .. Hatice pek çok övgüye değer meziyeti yanında Müslüman olan ilk kadındır ve aslında ilk Müslümandır. Hirada 'oku!' emrine muhatap olduktan sonra telaşla Mekke'ye inen Muhammed, dosdoğru Hatice'nin yanına varacaktır. Vahiy geldiğinde de, kesildiğinde de yanına koştuğu kişi, Hatice... Nedense, Sibel Eraslan'ın *Çöl-Deniz*'de altını çizdiği ümmetin ilk kişisi olma niteliği -Nurcan Toprak'ın da bir sohbetimizde altını çizdiği üzerepek vurgulanmaz da Hatice ismi hep Müslüman olan ilk üç kişi arasında sayılır." *Hz. Hatice Bize Neleri Öğretiyor?* - www.sonpeygamber.info. S.G.

günün temel öğesi, Doğruluğun kendisini onaylayabilecek tek kişi olan kadından, doğası gereği akıldan ve imandan yoksun olan, hile yapıp yalan söyleyen, erkekleri kışkırtan, kendisini onlarla Tanrı'nın arasına rahatsız edici bir leke gibi sokan, ve bu yüzden de silinmesi, görünmez kılınması, aşırı hazzı erkekleri boğmakla tehdit ettiği için denetlenmesi gereken kadına geçişte saklıdır.

Kadın başlı başına bir ontolojik skandaldır, onun kamuoyunda görünmesi Tanrı'ya hakarettir. O basitçe silinmez, fantazmatik temelleri çok belirgin bir şekilde ebedi bakire mitinde görülebilen sıkıca denetlenen bir evrende yeniden kabul edilir: (kötü)şöhretli *huriler*, Cennet'te şehitleri bekleyen, bekaretlerini asla kaybetmeyen – her birleşmeden sonra kızlık zarları büyülü bir şekilde onarılan – bakireler. Buradaki fantezi fallik *jouissance*'ın, içinde dişil *autre jouissance*'ın bütün izlerinin silinmiş olduğu bir evrenin bölünmemiş ve bozulmamış hükümranlığıdır. (255-6) Müslüman bir kadına neden gönüllü olarak peçe taktığı sorulduğu zaman vereceği en samimi yanıt, "Tanrı'nın önünde utandığı için," Tanrı'yı gücendirmemek için taktığını söylemektir: Bir kadının teşhirinde kabarmış bir yumru, müstebcen bir şekilde münasebetsiz nitelik vardır ve görsel münasebetsizlikle bilmecemsi bilginin bu bileşimi patlayıcıdır, evrenin ontolojik dengesini bozar.

Peki bu çerçevede, Fransız Devleti'nin genç Müslüman kadınların okullarda peçe takmasına karşı aldığı idari önlemleri nasıl okumamız gerekiyor? Burada çifte paradoksla karşılaşırız. Birincisi, bu yasak aynı zamanda kabarmış teşhir olarak nitelediği bir şeyi, yani bir insanın, kimliğine

ait olan, Fransızların eşit yurttaşlık ilkesini bozacak kadar güçlü-olduğu-için-izin-verilemeyecek-olan göstergesini yasaklıyor – peçe takmak, bu Fransız cumhuriyetçi perspektife göre, bir yandan da kışkırtıcı bir "kanıtlama"dır. İkinci paradokssa *bu Devlet yasağının yasağın kendisini yasaklamasıdır* (215) ve belki de, bu yasak yasakların en ezici olanıdır – niye? Çünkü tam da ötekinin (sosyo-kurumsal) *kimliğini* oluşturan özelliği yasaklar: Bu kimliği kurumsallıktan çıkarır, onu önemsiz bir kişisel tuhaflık haline getirir. Bu tür yasakları yasaklamanın yarattığı şey, kendisi için bütün farkların (ekonomik, politik, dinsel, kültürel, cinsel..) farksız olduğu, olumsal simgesel pratiklerin bir konusu olduğu evrensel Erkek uzamı olur. Bu uzam gerçekten cinsiyet açısından nötr müdür? Hayır – ama erkek "fallusmerkezli" mantığın gizli hegemonyası anlamında değil: tersine, yasal bir dışı olmayan uzam, bir kapsama/dışlama çizgisi çeken bir kesikle işaretlenmemiş uzam, "kadınsı" tüm-olmayandır ve başlı başına her şeyi içine alan uzamdır, dışı olmayan uzamdır, içinde hepimizin bir tür "mutlak kadınsılık, bir Kadın-Dünya" (217) içinde bulunduğumuz bir uzamdır. Bu evrende, onun yasağı yasaklamasıyla, suç yoktur, ama bu suç yoksunluğunun bedeli katlanılmaz bir kaygı artışıyla ödenir. Yasakların yasaklanması bir tür bütün yasakların "genel eşdeğeridir," bir evrenseldir ve böylece evrenselleştirilmiş bir yasaktır, bütün fiili ötekiliklerin yasaklanmasıdır: ötekinin yasağının yasaklanması kendi ötekiliğini yasaklamaya eşdeğerdir (216). Yaşam tarzları ve diğer kimliklerin çokluğunun hoşgörülü çokkültürcü evreni paradoksu burada yatar: Ne kadar hoşgörülü olursa, ezicilik açısından o kadar homojen olur. Martin Amis bir süre önce İslama bütün din-

lerin en sıkıcısı, inananlarından tekrar tekrar aynı budalaca ritüelleri tekrar etmeyi ve aynı kutsal kalıpları ezberlemeyi talep eden bir din diyerek saldırdı – çok derin bir şekilde yanılıyordu: Gerçek sıkıntı dediğimiz şey çokkültürlü hoşgörü ve serbestbırakmacılıktır.

Kadın: Doğruyu ilk bilen

İslamın tarihöncesinde kadınların rolüne tekrar dönecek olursak, Hazreti Muhammed'in kavrayışını da eklemeliyiz, burada yine gizemli bir "iki-kadın-arasında"yla karşılaşırız. Kendi killi toprağında çalışan, gelecekteki babası Abdullah başka bir kadının evine gidip ona yaklaştı, ama kadın üzerindeki kili bahane ederek onu uzaklaştırdı kendinden. Adam kadının yanından ayrıldı, yıkandı ve Hz. Amine'ye gidip onunla ilişkiye girdi – böylece Hz. Amine Hazreti Muhammed'i doğurdu. Sonra adam yine öteki kadına döndü ve hâlâ onu isteyip istemediğini sordu; kadın "Hayır," dedi. "Sen bana geldiğinde gözlerinde beyaz bir ışık, nur vardı. Ben sana seslendim ama sen beni reddettin. Amine'ye gittin ve o da ışığı aldı." Resmi eş çocuğu alır, diğeri de bilgiyi – o Abdullah'ta Abdullah'ın kendisinden fazla olan şeyi, "ışığı, nuru", onun farkında olmadan bildiği şeyi, onun kendi içinde ondan fazla olan şeyi (Peygamberi ortaya çıkaracak olan dölü) alır ve bu da onun arzusunu yaratan *objet a*'dır.

Kadınsı olana (ve bu arada yabancı kadına) yaslanma İslamın bastırılmış temeli, onun düşünce-olmayanı, dışlamaya, silmeye ya da en azından karmaşık ideoloji yapısıyla denet-

lemeye cüret ettiği, ama ona musallat olmakta ısrar eden, çünkü tam da onun canlılığının kaynağı olan şeydir. - Peki ama neden İslamda kadın böyle travmatik bir varlık, böyle ontolojik bir skandal ki örtülmesi gerekiyor? Asıl sorun peçenin altında yatan şeyin arsızca teşhir edilmesinin dehşeti değil, peçenin doğasının kendisidir. Bu kadın peçesini Lacan'ın Zeuksis ile Parrhasios arasındaki rekabetle ilgili anektodu okumasına bağlamak gerekir; antik Yunanistan'daki bu iki ressam kimin daha inandırıcı bir yanılsama resmedeceği konusunda rekabet etmektedir.[24] Önce, Zeuksis öyle gerçekçi bir üzüm resmi yapar ki kuşlar kanıp üzümü gagalamaya çalışır. Sonra, Parrhasios yarışmayı odasının duvarına bir perde resmi yaparak kazanır; kendisine bu resim gösterilen Zeuksis "Peki, şimdi perdeyi aç da bana ne resmi yaptığını göster" demiştir. Zeuksis'in resminde, yanılsama o kadar inandırıcıdır ki görüntü gerçekle karıştırılır; Parrhasios'un resminde, yanılsama önümüzde gördüğümüz şeyin saklı doğruyu örten bir peçeden ibaret olduğu fikrinde saklıydı. Lacan'a göre, kadının makyajı da böyle bir şeydir: kadın bizim tıpkı Parrhasios'un resminin karşısındaki Zeuksis gibi tepki vermemizi sağlamak üzere bir maske takar – Tamam, maskeyi çıkar ve bize gerçekten ne olduğunu göster! Shakespeare'in *Nasıl İsterseniz*'inde de benzer şeyler vardır, Orlanda tutkuyla Rosalind'e aşıktır, o da adamın aşkını sınamak için Ganymede kılığına girer ve bir erkek arkadaş havasıyla Orlanda'ya sevgisi hakkında sorular sorar. Hatta Rosalind kişiliğine bürünür (iki kat maskeyle, kendisiymiş gibi, Rosalind'i canlandıran Ganymede'ymiş gibi davranır)

24 Bkz. Jacques Lacan, *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*, Harmondsworth: Penguin Books 1979, s. 103. (*Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, çev. Nilüfer Erdem.)

ve arkadaşı Celia'yı (o da Aliena kılığına girmiştir) sahte bir törenle onları evlendirmeye ikna eder. Bu törende, Rosalind tam anlamıyla olduğu şeymiş gibi yapmayı gibi yapar: Doğrunun kendisinin, kazanmak uğruna, iki kat kandırmacayla *sahnelenmesi* gerekir. Bu yüzden Orlando'yu, sahte evlilik töreninden sonra Rosalind-Ganymede'ye dönüp şöyle derken hayal edebiliriz: "Rosalind'i öyle iyi oynadın ki beni neredeyse inandırıyordun o olduğuna; şimdi olduğun şeye dönüp tekrar Ganymede olabilirsin."

Bu tür çifte maskeli balonun faillerinin hep kadın olması bir tesadüf değil: bir erkek sadece bir kadın rolüne girebilirken, sadece bir kadın bir kadın rolüne girmiş bir adam rolü yapabilir, tıpkı sadece bir kadının *olduğu şey (bir kadın) rolünü yapabilmesi* gibi. Lacan fallus olduğunu düşündürmek üzere gizli bir sahte penis takan bir kadın için şöyle der:

Böyle bir kadın peçesinin arkasına saklanmıştır: onu fallus, arzunun nesnesi yapan şey penis eksikliğidir. Bu eksikliği daha hassas bir şekilde ona şık bir elbisenin altına sevimli bir sahte penis taktırıp canlandırın, o zaman siz ya da o bize anlatacak çok şey bulacaktır.[25]

Buradaki mantık göründüğünden çok daha karmaşıktır: "gerçek" penisin eksikliğini hatırlatan şey açıkça sahte penis değildir sadece; Parrhasios'un resmine kesin bir paralellikle, erkeğin sahte penisin kabartısını görür görmez verdiği ilk tepki "Bırak şu gülünç oyunu ve bana altında ne varsa onu

25 Jacques Lacan, *Ecrits. A Selection*, çeviren Bruce Fink, New York: W.W. Norton&Company 2002, s. 310.

göster!" demek olur. Adam böylece sahte penisin gerçek şey olduğunu kaçırmıştır: Kadının olduğu "fallus" sahte penisin yarattığı gölgedir, yani sahte penis örtüsünün altındaki var olmayan "gerçek" fallus hayaleti. Bu kesin anlamıyla, kadının makyajı taklit yapısına sahiptir, çünkü Lacan'a göre, taklit ederken, içine girmek istediğim görüntüyü taklit etmem, arkasında belli bir saklı gerçekliğin var olduğunu belli eder gibi görünen görüntünün özelliklerini taklit ederim. Parrhasios'ta olduğu gibi, üzümleri değil perdeyi taklit ederim: "Taklit arkada duran bir kendi denebilecek şeyden ayrı olduğu ölçüde bir şeyi ortaya çıkartır."[26] Fallusun statüsünün kendisi de bir taklit statüsüdür. Fallus sonuçta bir tür insan bedeninin lekesi, bedene uymayan bir fazla özelliktir ve böylecece görüntünün arkasındaki bir başka saklı gerçeklik ilüzyonu yaratır.

Bu da bizi İslamda peçenin işlevine geri getirir: Ya bu peçenin asıl skandalının saklamaya çalıştığı şey kadın bedeni değil de, kadınsının varolmayışıysa? Ya buna bağlı olarak, peçenin son işlevi tam da peçenin arkasında bir şey, tözsel bir Şey olduğu yanılsamasını sürdürmekse? Eğer, Nietzsche'nin doğruluk ve kadın denklemini izleyerek, kadın peçesini son Doğruyu saklayan peçeye taşırsak, Müslüman peçesinin asıl sütunları belirgin hale gelir. Kadın bir uzlaşmadır, çünkü doğrunun "kararlaştırılamazlığına" karşılık gelir, altında son bir saklı özün var olmadığı peşpeşe gelen peçelere karşılık gelir; onu peçeyle örterek, peçenin altında, kadınsı Doğru – elbette yalan ve kandırmacanın korkunç doğrusu – varmış yanılsamasını yaratırız. İslamın saklı

26 Jacques Lacan, *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*, s. 99. (*Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, çev. Nilüfer Erdem, 2013.)

skandalı burada yatar: Sadece bir kadın, doğruluğun ayırt edilemezliğinin cisimleşmiş hali, Doğruyu güvenceye alabilir. Bu nedenle, peçeli kalması gerekir.

Bu da bizi başladığımız konuya geri getirir: Kadın ve Oryent. Doğru seçim Yakındoğu eril İslamıyla Uzakdoğulu daha kadınsı ruhsallık arasındaki bir seçim değildir, Uzakdoğuda kadının Ana-Tanrıça olarak, Dünya'nın yaratıcı ve yıkıcı tözü olarak yüceltilmesi ile paradoksal bir şekilde de olsa, Müslüman kadının, olumsuz bir tarzda kadın öznelliğinin travmatik-yıkıcı-yaratıcı-patlayıcı gücünü daha doğrudan aktarmakta olan o güvensizliği arasındaki bir seçimdir bu.

Kaderimizi Seçmek

İslam Sanatı Müzesi'ndeki PO 24.1999 nolu envanter Nişapur ya da Semerkand'dan 10. yüzyıldan kalma basit bir toprak tabak; çapı 43 cm, üzerinde beyaz zemin üzerine siyah hatla yazılmış, Yahya ibn Ziyad'a atfedilen (Farsça) bir atasözü var: "Fırsatı kaçırdıktan sonra kadere lanet eden kişi aptaldır." Bu tür tabaklar eğitimli insanların yemek sırasında ve sonrasında yaptığı lezzetli bir sohbeti şenlendirirdi; son uygulayıcısı belki de Immanuel Kant olan eski ve unutulmuş bir sanattır bu yemek sohbeti. Bu tip sohbetler sadece iş yemeklerini bildiğimiz, düşünme yemeği diye bir şey bilmediğimiz bu fast-food zamanlara çok yabancıdır.

Tabağın sanat olarak ortamla bütünleşmesiydi bu: yemek, Müslüman sanatının genel bir özelliğini temsil eder, sanat eserini teşhir edileceği kutsal bir mekana hapsetme, onu günlük pratiklerden dışlama gibi Avrupa'ya has standart uygulamadan kesinlikle uzaktır. Bu müzenin mimarı olan I. M. Pei bu özelliği anlamış: bu mimari tasarımın temel ilkeleri üzerinde çalışırken, güneşle gölgenin oyununa rahatsız edici bir öğeymiş gibi davranmak yerine, onu projesine

katması gerektiğini fark etmiş; gözkamaştıran güneş ışınlarıyla gölgede kalan kısımları birbirinden ayıran hat binayla bütünleşik bir parça. Aynı şey tabak için de geçerli: onu bir sanat eseri olarak tam bir şekilde anlamak için, onu yemek sürecinin içine sokmamız gerekiyor.

İnsanların bu tür tabaklardan yemek yeme tarzı onların mesajlarına göre kendine özgü bir zaman ritmine uyuyordu: tabaktaki yemek zaman içinde kaybolurken yazı da ortaya çıkar. Fakat bu tabakta, daha karmaşık bir hile işbaşındadır: yemek getirilip de tabak da yemekle dolu olduğu zaman, kıyısında yazılmış atasözünü okumak mümkündür; ama ayrıca tam ortasında bir dairesel çizim vardır – kuşkusuz yaşamın çevrimselliğinin bir simgesidir – tabii bu da yavaş yavaş ortaya çıkar. Ama bu "büyük yaşam çemberi" tabağın son mesajı mı? Ya ortadaki çizim derin bir doğruyu aktarıyormuş gibi yapan, ama aslında sadece sözde bilgiliğe has bir oyalamaca sunan bir şeyse?

Yani, merkezdeki dairesel çizim bizim basit akıl karışıklığımızı derin bir bilgelik diye maskeleyen o derin totolojiler seviyesinde değil midir (örneğin "yaşam yaşamdır," "her insan ölümü tadacaktır" vb.)? Bu tür ifadeleri ne diyeceğimizi bilemediğimiz, ama yine de bir şey söyleyip bilge görünmek istediğimiz zaman kullanırız. Bilgeliklerin beyhudeliğinin bir kanıtı da onları ne kadar evirip çevirseniz, reddetseniz vb. sonuç hep bilgece görünmesidir. "Dünyevi hayatın ve hazlarının boşluğuna kapılma, tek gerçek yaşam olan ebediyeti düşün!" kulağa derin gelir, ama "Ebediyetin gökkuşağını yakalamaya çalışma, dünyevi yaşamımızın tadını çıkar, elimizdeki tek hayat bu!" da öyle görünür. Peki

ya "Bilge bir insan ebediyeti geçici dünyevi hayatla karşı karşıya getirmez, o sıradan hayatımızda ışıldayan ebediyet ışınını görebilir!"? Ya da "Bilge bir insan dünyevi hayatımızı ebediyetten ayıran boşluğu kabul eder, biz ölümlülerin iki boyutu bir araya getiremeyeceğini bilir – bunu sadece Tanrı yapabilir!"? Bilgelikler, bilgelikler...

Fakat, tabağın kenarında duran, Yahya ibn Ziyad'a atfedilen atasözü kesinlikle böyle bir bilgelik değildir. "Fırsatı kaçırdıktan sonra kadere lanet eden kişi aptaldır." Onu tersine çevirelim: "Fırsatını kaçırdıktan sonra başarızlığının kaderin bir oyunu olduğunu görmeyen kişi aptaldır." Bu "bilgelik" sadece bize aslında fırsat, şans diye bir şey olmadığını söyleyen bir beylik sözdür; her şeyin kaçınılmaz kaderin denetiminde olduğunu söyler. Ama tabak üzerindeki atasözü, dikkatle okursak, bu böylek sözün tam tersini söylemiyor: mesajı basitçe şu değil: "Kader yok, her şey şans." Tabağı kullanmanın zamansal boyutuna dönelim: yemeğin başında, yemek yiyenler dolu tabağın kıyısındaki yazıyı ilk kez gördükleri zaman, onu şans ve onu fırsatçı bir şekilde yakalama konusunda bir ders diye görmezden gelir, yemeğin altındaki asıl mesajı beklerler. Fakat, tabak boşalınca, saklı mesajın bir doluluk olduğunu görür ve ilk mesajdaki doğruyu (görme şansını) kaçırdıklarını anlar, bu yüzden ona döner, tekrar okurlar ve burada konunun şans ya da fırsata karşı kader olmadığını, çok daha karmaşık ve ilginç bir şeyin sözkonusu olduğunu anlarlar: konu, kaderlerini seçmenin kendi ellerinde olduğudur.

Bu mesaj Batılı Hıristiyanların, "İslam" yani Tanrı'ya özel bir teslimiyet ile "istislam" yani genel bir teslimiyeti birbirine

karıştıranların gözardı ettiği Müslüman deneyiminin özüyle yakından ilgilidir. Fakat Yahya ibn Ziyad'ın atasözünü (ki artık gördüğümüz gibi, bu sonuçta bir atasözü de değil felsefi bir anlayıştır) yakından okumak bu klişeyi hızla dağıtır: bir fırsat kaçırdığımız zaman kaderi suçlarız – hangi fırsatı? Fırsat sadece özgür hareket etmek ve verili olasılıkları kullanmak değil, kaderimiz olarak algıladığımız şeyi değiştirmek, farklı bir kader seçmektir. Bu anlayış bugün özel önem taşıyor, bugün insanlığın karşılaştığı krizler bizi gitgide bir kıyamet noktasına doğru iten karşı konulmaz bir kaderin bir parçası gibi görünüyor: ekolojik çöküş, biyogenetik yoluyla insanların yönlendirilebilir makinelere indirgenmesi, yaşamlarımız üzerindeki total dijital denetim... Bütün bu düzeylerde, her şey bir sıfır-noktasına yaklaşıyor, "zamanın sonu yaklaşıyor." İşte Ed Ayres şöyle tarif ediyor: "O kadar kolektif deneyimimizin dışında bir şeyle karşılaşıyoruz ki onu gerçekten göremiyoruz bile, kanıt üstümüze geliyor olsa bile göremiyoruz... o "bir şey" bizi koruyan yeryüzünde fırtına gibi yaşanan çok sayıda biyolojik ve fiziksel değişikli." Jeolojik ve fiziksel düzeyde, Ayres asimptotik olarak niceliksel yayılmanın tükenme noktasına varacağı ve farklı bir niteliğe geçmek zorunda kalacağı dört "zirve" (hızlandırılmış gelişme) sıralıyor: (1) nüfus artışı, (2) kaynakların tükenmesi, (3) karbon gazı salınımları, (4) türlerin toplu imhası. Bu tehditle başa çıkabilmek için, kolektif ideolojimiz dağılma ve kendini kandırma mekanizmalarını tam bir açık bilgisizlik isteğine karşılık gelecek şekilde seferber etmek oluyor: "tehdit edilen insan toplumları arasındaki genel bir davranış kalıbı, başarısız oldukları halde, krize daha çok odaklanmak yerine, gitgide daha çok yanıp söner hale gelmektir."

Peki öyleyse, bu tip bir çöküşte ne yapabiliriz? Samara'daki randevuyla ilgili Arap hikayesini hatırlayın: bir sipariş için kalabalık Bağdat pazarına gelen bir uşak orada Ölümle karşılaşır. Ölümün bakışlarından dehşete kapılınca, efendisinin yanına koşar ve Samara'ya gidip Ölümden kaçmak için bir at ister. İyiyürekli efendi uşağa at vermekle kalmaz, kalkıp pazara gider, Ölümü arar ve uşağını korkuttuğu için onu ayıplar. Ölüm "İyi ama," der, "uşağını korkutmak istememiştim ki, bu akşam Samara'da buluşacağımız halde burada olmasına şaşırmıştım ben de.." Peki ya bu hikayenin mesajı bir insanın yazılı olandan kaçamayacağı, kurtulmaya çalıştığı zaman kaderin pençesine daha da sıkı yakalanacağı değilse, tam tersiyse: yani bu hikaye ya insanın kaderini kaçınılmaz olarak kabul ederse onun elinden kurtulabileceğini söylüyorsa? Ölümle karşılaşan uşağın ona şöyle söylediğini düşünün: "Senin derdin ne? Eğer bana bir şey yapacaksan, yap, yoksa çek git buradan!" Ölüm şaşırıp şöyle bir şey derdi herhalde: "Ama... *seninle* Samara'da karşılaşmamız gerekiyordu, burada öldüremem ki seni!"

Eğer felakete doğru gidişata etkin bir şekilde karşı koyacaksak, sadece standart tarihsel ilerleme fikrini eleştirel bir analize sokmamız yetmez; zamanın sıradan "tarihsel" fikrinin sınırlılığını da kullanmalıyız: zamanın her anında, gerçekleşmek için bekleyen çok sayıda olasılık vardır; onlardan bir tanesi kendini fiile geçirdiği zaman, diğerleri iptal olur. Geçmişten geleceğe doğru akan "tarihsel" zamansallık fikrinden kurtulmalı ve yeni bir zaman kipi, geçmişle gelecek arasındaki kapalı bir devrenin zamanını, "projenin zamanını" (Jean-Pierre Dupuy) devreye sokmalıyız: gelecek sebepsel olarak geçmişteki eylemlerimizle üretilir, bu arada eylem

tarzımız da gelecek beklentimizle ve bu beklentiye verdiğimiz tepkiyle belirlenir. Öyleyse, Dupuy felaketi böyle karşılamayı önerir: önce onu bir kader olarak, kaçınılmaz bir şey olarak algılamalı ve sonra, kendimizi onun içine izdüşürerek, onun durduğu noktayı benimseyerek, geriye dönük olarak kendimizi onun geçmişteki (geleceğin geçmişindeki) olgulara ters düşen olasılıklarına sokmalı ("Eğer şunu ve şunu yapsaydık, şimdi yaşadığımız felaket ortaya çıkmazdı!"), bugün onlara göre eyleme geçmeliyiz. Dupuy'un paradoksal formülü burada yatıyor: olasılıklar düzeyinde geleceğimiz lanetlenmiş olduğunu, felaketin yaşanacağını, bunun kaderimiz olduğunu kabullenmeliyiz – ve sonra, bu kabul zemininde, kaderin kendisini değiştirecek olan eylemi gerçekleştirmek üzere harekete geçmeliyiz. "Gelecek hâlâ açık, hâlâ eyleme geçip en kötü şeyi önlemek için vaktimiz var" demek yerine, felaketi kaçınılmaz saymalı ve sonra geriye dönük olarak zaten kaderimiz olarak "alnımızda yazılı olanı" silmeliyiz.

Körfez şehirlerinin birçoğunun varoşlarında, göçmen işçilerin kampları bulunur. Şehir merkezini sadece Cuma günleri ziyaret edebilirler; fakat Cuma günleri de bekar erkeklerin alışveriş merkezlerine girmesi yasaktır – resmi olarak, alışveriş merkezlerindeki aile ruhunu korumak üzere böyle karar alınmıştır. Öyleyse arkeolojinin ve sanat tarihinin zirvelerinden inip bugünün sıradan hayatına bir bakalım, bir grup yoksul göçmen işçinin bir Cuma günü merkezdeki pazarın güneyindeki çimenlerde oturduğunu, bizim PO 24.1999 nolu tabağımızın üzerinde humus ve ekmek gibi mütevazı bir yemek yediğini, tabağın ağır ağır boşaldığını, işçilerin Yahya ibn Ziyad'ın sözüyle karşılaştığını ve sohbe-

te koyulduklarını varsayalım. Bir tanesi şöyle desin: "Peki ya bu bizim için de geçerliyse? Ya bizim kaderimiz burada böyle toplumdışı gibi yaşamak değilse? Ya eğer kaderimize yakınıp durmak yerine fırsatı yakalayıp bu kaderi değiştirsek, ne olur?"

Burada soru şudur: İslam bu radikal-özgürleştirici boyuta etkin bir şekilde sahip mi?

İslam'ın eşsiz karakterini yakalamaz için, onu Musevilikten ve Hıristiyanlıktan, diğer iki Kitap Dininden ayıran şeye odaklanmamız lazım. Musevilik ve Hıristiyanlığın tersine, İslam Tanrı'yı paternal mantık sahasından dışlar: Allah bir baba değildir, simgesel olarak bile değildir – Tanrı Birdir, ne doğmuş ne doğurulmuştur. İslamda bir Kutsal Aileye yer yoktur. Bu yüzden İslam Hazreti Muhammed'in kendisinin bir yetim olduğu üzerinde bu kadar çok durur: bu yüzden İslam'da Tanrı tam da babalık işlevinin askıya alınma, çekilme, başarısızlık, "kararma" anlarında müdahale eder. Bunun anlamı Tanrı'nın baştan sona olanaksız-Gerçek alanında kalmasıdır: o olanaksız-Gerçek dışarıdaki Babadır, yani "Tanrı ile insan arasında bir soykütüksel çöl" vardır. İslam için Freud'un sorunu buydu, çünkü onun bütün din kuramı "Tanrı" ile "babanın" paralelliğine dayanır. Daha da önemlisi, bu siyaseti İslamın tam kalbine yerleştirir, çünkü "soykütüksel çöl" babalık ya da diğer kan bağı yapılarının içine bir topluluk kurmayı olanaksız kılar – İslam'ın fiililiği buradan gelir. Bu konu ümmet'in, Müslüman "inananlar topluluğunun" tam merkezindedir; dinsel ile politik olanın üstüste binmesini de (topluluk doğruca Tanrı'nın sözüne yerleşmelidir), İslamın "en iyi halinin" bir topluluğun "du-

rup dururken," soykütüksel çölde, eşitlikçi bir devrimci kardeşlik olarak ortaya çıkarak oluşmasını da açıklar bu – İslamın geleneksel aileye has güvenlik bağlarından yoksun genç erkekler arasında etkili olmasına şaşmamak gerekir. Belki de, İslamm bu "yetim" karakteri onun içkin kurumsallaşmadan yoksun oluşunu da açıklar. Tam da İslam içkin bir kurumsallaşma ilkesinden yoksun olduğu için onun yerine kurumsallaşma çalışmasını yapan devlet iktidarına yenik düşmeye bu kadar açık olmuştur.

İslamın karşı karşıya kaldığı seçim burada yatar: doğrudan "politikleşme" onun doğasına yazılmıştır ve dinselle politik olanın bu üstüste binmesi ya devletçi seçenek kılığında elde edilebilir ya da devlet karşıtı kolektifler biçiminde. İslamın bu radikal özgürleştirici potansiyeli beklenmedik bir yerde saptanabilir: Haiti Devrimi'nde, "dünya tarihinin gerçekten tanımlayıcı bir anında." Haiti daha en baştan istisnaiydi, Ocak 1804'te bağımsızlıkla sonuçlanan kölelik karşıtı devrimci mücadelesinden beri öyleydi: "Sadece Haiti'de insan özgürlüğünün ilanı evrensel olarak tutarlı oldu. Sadece Haiti'de bu ilan bedeli ne olursa olsun desteklendi, günün sosyal düzenine ve ekonomik mantığına açık muhaliflik içinde oldu." Bu nedenle, "dünya tarihinde sonuçları olayların hakim küresel düzenini bundan daha çok tehdit eden başka bir olay yoktu." Haiti isyanının örgütleyicilerinden birinin "John Bookman/John Ehlikitap" adlı siyah bir köle vaiz olduğu pek bilinmez. Bu isim hem onun okuryazar olduğunu belirtiyordu, hem de – sürpriz! – "kitap" diyerek kastedilen İncil değil Kuran'dı. Bu da insanın aklına İslam'daki o büyük binyıllıkçı "komünist" isyanları, özellikle de "Karmati Cumhuriyeti" ile

Zenci (Zanj) İsyanı'nı getiriyor.[27]

Karmatiler bugünün Bahreyn'inde binyıllıkçı bir İsmaili grubuydular, orada 899 yılında ütopyacı bir cumhuriyet kurmuştular. 930 yılının Hac mevsiminde, Mekke'nin Kara Taş, Hacel-ül Esved'ini ele geçirdiler – bu eylem Sevgi çağının geldiğini, artık kimsenin Yasaya uymak zorunda olmadığını işaret eden bir eylemdi. Karmatilerin hedefi akla ve eşitliğe dayanan bir toplum kurmaktı. Devleti altı kişilik bir konseyle, içlerinden seçilen bir şef yönetiyordu. Topluluğun bütün serveti topluluk arasında eşit olarak dağıtılıyordu.

Karmatilerin ayaklanması Basra'da Bağdat'ın iktidarını sarsan köle isyanıyla başladı. On beş yıllık bir süreçte (869-883) yaşanan bu "Zenci İsyanı"nda, Müslüman imparatorluğun başka yerlerinden bu bölgeye getirilen 500000'den fazla köle yer almıştı. Ali ibn Muhammed adlı liderleri bir siyah köleydi. Basra bataklıklarında çalışan kölelerin yaşadığı eziyetten sarsılmış, en nitelikli adamın, "Habeşi bir köle olsa bile" hükümdarlık etmesi gerektiğini savunan kökten eşitlikçi bir öğreti vaaz etmeye başlamıştı.

Peki neden bir adım daha atmıyoruz – oturup yemek yiyen göçmen işçilere dönelim – bir kadın hayal edelim (o da göçmen bir işçi olsun), onlara bizim tabağımızla yemek getirsin. Yemeği, sırf yemek için değil düşündürüp eyleme geçirmek için de getirenin bir kadın olması, İslam'da kadınların rolü açısından özel bir önem taşımaktadır. Vahyin ilk deneyimiyle yaşadığı şokun etkisiyle Hazreti Muhammed kime başvurur? Onu katlanılmaz bir belirsizlikten kurtaran kişiye, mesajına ilk inanan kişiye, ilk Müslümana: karısı Hz.

27 Bkz. Abdullah Ekinci, *Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket* (2005) S.G.

Hatice'ye. Bu sahnede, o Lacancı "büyük Öteki" olur, öznenin sözceleminin Doğruluğunun güvencesi olan kişi olur ve bu çevrimsel destek sayesinde, ona inanan biri aracılığıyla, Peygamber kendi mesajına inanabilir ve inananlara Doğruluğun Habercisi olarak hizmet eder. Yani bir kadın doğruluk hakkında Peygamberin bilgisinden bile önce gelen bir bilgiye sahiptir.

Bu da bizi başladığımız konuya geri döndürür: kader değiştirilebilir mi? Görüyoruz ki, her ne kadar İslam son zamanlarda Batıda kötü bir şekilde tanıtılıyorsa da, görünüşteki ataerkil yüzeyin altında çok farklı potansiyeller vardır.

Öyleyse, İslam Sanatı Müzesi'nde PO 24.1999 nolu envanterin mesajı budur: Doğu ve Batıyı, kader ve özgürlük diye karşı karşıya getirmek için ne kadar uğraşırsak uğraşalım, İslam bu ikili karşıtlığı çökerten üçüncü bir konuma karşılık gelir. Ne kör kadere teslim olmak ne de canının çektiğini yapmak (bunların her ikisi de iki terim arasında bir dışsal soyut karşıtlık olduğunu varsayar), bunların yerine daha derin bir özgürlük: kaderimizi değiştirmek ya da seçmek.

EKLER

Karikatür Kronolojisi[28]

16 Eylül 2005 günü Danimarka'nın *Ritzau* adlı haber ajansında bir çocuk kitapları yazarının Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili bir çocuk kitabı için bir çizer bulamadığını anlatan bir yazı yayımlandı. Bir ressam, ismini koymadan yardım etmeyi kabul etti. 2004 yılında sinemacı Theo van Gogh'un uğradığı saldırı ve benzeri olaylar da hatırlandı ve bu hikaye gazetelerde haber olarak yer aldı.

Jyllands-Posten adlı Danimarka'nın en büyük günlük gazetesinde, illüstratörler sendikasıyla Hz. Muhammed resmi yapmayı üstlenecek birilerinin olup olmadığını görüşme kararı alındı. Sendikanın 42 üyesine mektup gönderildi, 15 kişi yanıt verdi, 3 kişi katılmayı reddetti, bir kişi projeyi anlaşılmaz buldu, bir başkası aptalca olduğunu söyledi, bir kişi de korktuğunu ifade etti. İki tanesi peygamberi tasvir etmeyen 12 çizim toplandı. Fikri başından beri sahiplenen kültür editörü Flemming Rose olmuştu, baş editör Carsten Juste elde edilen sonucu yeterli bulmadı, haberin kültür sayfasında yayınlanması kararlaştırıldı.

28 Büyük ölçüde Wikipedia üzerindeki "Jyllands Posten Muhammad cartoons controversy" maddesi üzerinden hazırlanmıştır; ayrıca Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *The Islamic World in The New Century* (2010) adlı kitabında İKÖ'nün kriz denetimi sürecini de anlatan geniş bir kronoloji bulunmaktadır.

30 Eylül 2005 günü *Jyllands-Posten* gazetesinde *Muhammeds ansigt* (*Hazreti Muhammed'in Yüzü*) başlıklı bir makale, 12 çizimle birlikte yayınlandı. Flemming Rose şöyle yazmıştı:

> "Müslümanların bir kısmı modern, seküler toplumu reddediyor. Kendi dinsel duygularına özel bir ilgi gösterilmesinde ısrar ederek, özel bir konum talep ediyorlar. Bu çağdaş demokrasi ve ifade özgürlüğüyle bağdaşan bir şey değil, bunların olduğu yerde kişinin hakaret, alay ve şakalaşmalarla karşılaşmaya hazır olması gerekir. Bu elbette her zaman çekici ve seyretmesi hoş bir şey olmaz, dini duygularla ne pahasına olursa olsun alay edilmesi gerektiği de çıkmaz buradan, ama bugünkü bağlamda bunun çok az önemi var. ... Otosansürün sonunun nerede geleceğini kimsenin söyleyemediği kaygan bir bayırı tırmanıyoruz. İşte bu yüzden *Morgenavisen Jyllands-Posten* Danimarka'nın gazete karikatürcüleri sendikasının üyelerini kendi gördükleri biçimiyle Hazreti Muhammed'i tasvir etmeye davet etti."

Karikatürler gazete bayilerinin gazeteyi dağıtmayı reddetmesine ve Müslümanların öfkeli mektuplar yazmasına neden oldu. Diğer gazeteler farklı farklı tutum aldılar, eleştirdiler ya da kısmen hak verdiler. Yayından kısa süre sonra, bir grup İslam önderi bir protesto grubu oluşturdu. Kopenhag'da İslam İnancı Cemaati'nin ve dört cami temsilcisinin yer aldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda gazeteye dava açmak, yurt içinde ve dışında medyaya basın açıklamaları yazmak, politik temsilcilerle görüşmek, Kopenhag'da

protesto gösterisi yapmak ve cep mesajlarıyla Danimarkalı Müslümanları harekete geçirmek gibi kararlar alındı. 14 Ekim 2005 günü ilk barışçı gösteri, 3500 kişilik bir toplulukla yapıldı.

Danimarkalı imamlardan gelen dilekçelerin sonucunda, on bir ülkenin – Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Pakistan, Mısır, Endonezya, Cezayir, Bosna, Hersek, Libya ve Fas – büyükelçisi ve Filistin Heyeti başkanı 12 Ekim 2005'te bir ortak mektup yazarak Danimarka başbakanı A. F. Rasmussen'den görüşme talep etti. Hükümet buna bir görüşme tarihi vermeyip hükümetin basını etkileme yönünde bir çabasının olamayacağını, konu için ilgili mahkemelerin sorumlu olduğu belirten bir mektupla yanıt verdi.

Muhalefet bu kararı eleştirirken, İslami İşbirliği Örgütü ve Arap Birliği de birer mektup yazdılar. Özellikle Türkiye ve Mısır etkin bir şekilde diplomatik çözüm arayışına girdi. Kasım ayında başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Danimarka'da Rasmussen'le bir görüşme yaptı.

27 Ekim 2005'te Müslüman örgütlerin temsilcileri gazetenin Müslümanları alaya aldığını söyleyerek polise yeni bir şikayette bulundu.

Aralık ayında, basından ya da hükümetten bir gelişme sağlayamayan "Peygamberin Onurunu Koruma Komitesi" doğrudan Ortadoğulu dini ve politik liderlerle görüşme kararı aldı. Akkari-Laban Dosyası diye bilinen, içinde karikatürlere ve ek malzemelere yer veren bir dosya hazırladılar. İlk olarak Lübnan seyahatinde kullanılan dosyada şunlar vardı:

- Danimarka'yı ve ülkedeki Müslümanların durumunu anlatan bir rapor;
- 30 Eylül 2005 tarihli makaleler ve köşe yazıları;
- Raed Hlayhel'in Batılı çifte standartları eleştiren 11 maddelik bir bildirisi;
- A4 boyutuna büyütülmüş ve çevrilmiş olarak yer verilen 11 karikatür;
- Mektupların ve basın açıklamalarının kopyaları;
- *Jyllands-Posten*'in 12 Ekim tarihli başyazısının Arapça çevirisi;
- Kasım ayında *Weekendavisen* adlı bir gazetenin yayınladığı ve Islamisk trossamfund grubunun sözcüsü Kasem Ahmad'a göre ilk karikatürlerden daha ağır olan 10 karikatür;
- Danimarkalı Müslümanlara gönderildiği söylenen üç ek resim;
- Grubun ilk Mısır seyahatini haber yapan Mısır gazetelerinden kupürler.

Gruptakiler üç ek resmin e-posta yoluyla isimsiz olarak Müslümanlara gönderildiğini ve bu resimlerin içinde yaşadıkları İslamofobi havasını gösterdiğini savunuyordu. 1 Şubat'ta BBC World bir hata yapıp o resimlerden birinin, domuz içeren resmin *Jyllands-Posten* tarafından yayınlandığını haber yaptı. Daha sonra resmin başka bir olayla ilgili olduğu anlaşıldı. Uzmanlar dosyadaki sunumun Danimarka'yı tanımayanları yanıltabileceğini söyledi, gruptakiler de bu değerlendirmeyi kabul etti. İslam'ın Danimarka'da resmi din sayıldığı halde sayılmadığı söylenmişti, karikatürlerin yarışmayla yapıldığı söylenmişti, grubunu dinleyenler – daha sonra anlattıklarına göre – Rasmussen'in gazetenin

sahibi ya da yöneticisi olduğunu izlenimine de kapılmıştı.

Aralık başında heyetler Mısır, Suriye ve Lübnan'ı ziyaret ederek önemli dini liderler ve politikacılarla görüştü. Dosya 7-8 Aralık'ta İslam Konferansı Örgütü'nün Mekke'deki bir konferansında görüşüldü. Birleşmiş Milletlerden dini inançları koruma yönünde bir karar çıkarılması gündeme getirildi ve konunun örgüt konferansında ele alınması medya ilgisini artırdı.

Ocak ve Şubat aylarında dünyanın dört bir yanında gösteriler yapıldı. Müslüman ülkelerin ve topluluğu olan ülkelerin hemen hepsinde yapılan gösteriler yer yer şiddet olaylarına dönüştü. Bazı yerlerde mevcut dini çatışmaları yeniden canlandırmaya yol açtı. Batılı ülkelerin büyükelçiliklerine saldırılar oldu: Lübnan'da Danimarka ve Avusturya elçilikleri, Suriye'de Norveç ve Danimarka elçilikleri zarar gördü. Dönemin Birleşik Devletler Hükümet Sözcüsü Condoleezza Rice, İran, Suriye ve Lübnan'daki gösteriler için İran ve Suriye hükümetlerini suçladı. Çeşitli ölüm ödülleri konuldu. Buna karşılık karikatürleri ve ifade özgürlüğünü desteklemek üzere de gösteriler yapıldı. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ortadoğu'nun başka ülkelerinde Danimarka'ya yönelik tüketici boykotu yapıldı.

Mısırlı blog yazarları karikatürlerin daha önce Mısır'ın *El Faqr* gazetesinde, Ramazan'da, 17 Ekim 2005'te yayınlandığını fakat hiç tepki almadığını ortaya koydu. 7 Şubat 2006'ta Freedom For Egyptians sitesinde gazeteden resim ve çeviriler yayınlanırken, 8 Şubat'ta Egyptians and Monkey blogunda "Mısır Boykotu" başlıklı şu yazı yayınlandı:[29]

29 http://egyptiansandmonkey.blogspot.com/2006/02/boycott-egypt.html

"Freedom For Egyptians sitesi bana karikatürlerin neden o kadar tanıdık geldiğini hatırlattı: aslında Ekim 2005'te Mısır gazetesi *Al Fagr*'da yayınlanmışlardı. Tekrar ediyorum, Ekim 2005'te, Ramazan sırasında, Mısır'ın bütün Müslüman halkı görsün diye yayınlandılar ve bir tek öfke homurtusu bile duyulmadı. Üstelik Al Fagr küçük bir gazete değildir: Mısır'da hatırı sayılır bir tirajı vardır, çünkü ünlü gazeteci Adel Hamoudah orada yazar. Evi karıştırınca gazetenin bir kopyasını buldum, tarayıp herkes görsün diye sunmaya karar verdim.

Anlaşılan şimdi Mısır'ı da boykot etmemiz gerekecek, ha? Müslüman Arap nüfusu hükümet medyalarının bu karikatürler için kopardığı vavela sayesinde çılgına dönerken, hükümetleri de insanların aklının başka yerde olmasından yararlanıyordu. Suudi kraliyet ailesi bunu insanları Hac paniği yüzünden yaşanan öfkeden uzaklaştırmak için kullandı. Ürdün hükümeti bunu halkı işçi sendikalarının talep ettiği yeni asgari ücret yasasından uzaklaştırmak için kullandı. Suriye hükümeti bunu Lübnan'da hizipçi bir bölünme yaratmak ve ilgiyi Hariri cinayetinden uzaklaştırmak için kullandı. Ve, son olarak, Mısır hükümeti onu yeni Yargı reformlarını ve Sosyal Güvenlik Yasası'nı geçirirken dikkat dağıtmak için kullanıyor – Mısır'ın en yoksul ailelerinin elinden 300 milyon $ imtiyazı alacak bu yasa. Ama, gördüğünüz gibi, halk buna ilgi göstermiyor, çünkü milyonlarca e-mektup ve kısa mesaj göndererek, peyniri ve Lego'yu protesto edip Tereyağı ve Danimarka bayrağı yakarak Peygambe-

ri korumakla meşguller. Her zamanki gibi "Bu bir Yahudi komplosu" diyen, Holokost'la ilgili o aptal savı ortaya atan ya da o tüm zamanların gözdesi "Organize bir kampanya var – başını Batıyla Yahudiler çekiyor – İslam'a saldırıp onu gözden düşürmeye çalışıyorlar, onu savunmamız gerekiyor" fikriyle saldırıya geçenler var. Bir kez daha Arap dünyasının .. bu liderlerden daha iyisini hak etmediğini kanıtladılar... Her neyse..."

Ekim 2005 ile Ocak 2006 arasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde karikatürler yeniden yayınlandı. Uluslararası protestoların başlamasıyla birlikte Kanada, Birleşik Devletler ve İngiltere'de konuyla ilgili makaleler çıksa da, bunlar genellikle resimsizdi. Güney Afrika gibi bazı ülkelerde yayın hükümet ya da mahkeme tarafından yasaklandı.

Türkiye'de karikatür tartışmaları çok genel olarak, karikatürler yayınlanmadan ve kıt çevirilerle yapıldı. Fakat siyasi açıdan protesto edildi, hükümet çözüm için sürece etkin bir şekilde katıldı ve konu *Ceviz Kabuğu* gibi televizyon programlarında Kuran çevirisi tartışmalarıyla birlikte ele alındı.

Ayaan Hirsi Ali, Cbahla Chafiq, Caroline Fourest, Bernard-Henri Levy, Irshad Manji, Mehdi Mozaffari, Maryam Namazie, Taslima Nasreen, Salman Rushdie, Antoine Sfeir, Philippe Val ve Ibn Warraq, *Charlie Hebdo* adlı Fransız dergisinde, 1 Mart 2006 günü "Together facing the new totalitarianism" başlıklı, ortak bir basın açıklaması yayınladı:

"Faşizm, Nazizm ve Stalinizmi yenen dünya şimdi yeni bir küresel totaliter tehditle karşı karşıya: İslamizm.

Bizler, yazarlar, gazeteciler, entelektüeller olarak dinsel totalitarizme karşı direnişe ve herkes için özgürlük, eşit fırsat ve seküler değerlerin teşvik edilmesine çağrı yapıyoruz.

Avrupa gazetelerinde Hazreti Muhammed çizimlerinin yayımlanmasından sonra yaşanan son olaylar bu evrensel değerler için mücadelenin zorunlu olduğunu ortaya koydu.

Bu mücadele silahla kazanılmayacak, ideolojik alanda olacak. Tanık olduğumuz şey bir medeniyetler çatışması ya da Batı Doğu çatışkısı değil, demokratlarla teokratları karşı karşıya getiren küresel bir mücadele.

Bütün totalitarizmler gibi, İslamizm de korku ve hayalkırıklığıyla besleniyor. Nefret vaaz edenler özgürlük düşmanı ve eşitlikçi olmayan bir dünya dayatmak için harekete geçirilecek birlikler oluşturmak üzere bu duygulardan yararlanıyor. Ama açıkça ve kararlılıkla söylüyoruz: Hiçbir şey, çaresizlik bile, bilinmezcilik, totalitarizm ve nefret seçeneğini haklı çıkarmaz. İslamizm var olduğu her yerde eşitliği, özgürlüğü ve sekülarizmi öldüren gerici bir ideolojidir. Onun başarısı sadece bir hakimiyet dünyasına yol açabilir: Erkeğin kadına hakim olması, İslamistlerin diğerlerine hakim olması. Buna karşı koymak için, ezilen ya da ayrım yapılan insanlara evrensel haklarını sağlamalıyız.

Müslüman kültürün erkek ve kradınlarının eşitlik, özgürlük ve seküler değerler hakkından kültürlere ve geleneklere saygı adına yoksun bırakılmasını kahul

etmeyi içeren 'kültürel görecelikçiliği' reddediyoruz. 'İslamofobiyle', bir din olarak İslamın eleştirilmesini ona inananların damgalanmasıyla karıştıran bu kavramı suçlanma korkusuyla eleştirel ruhumuzdan vazgeçmeyi reddediyoruz.

İfade özgürlüğünün evrensel olmasını istiyoruz, böylece bütün kıtalarda, bütün tacizlere ve bütün dogmalara karşı eleştirel ruhla yaklaşılabilmesini istiyoruz.

Bütün ülkelerin demokratlarına ve özgür ruhlarına yaşadığımız yüzyılın bir bilinmezcilik değil, Aydınlanma yüzyılı olması için çağrıda bulunuyoruz."

2006'dan sonra *Jyllands-Posten* çalışanları dahil olmak üzere çeşitli kişisel saldırı olayları yaşandı. Olay hakkında yazılan kitapların yayınlanması, yayınlanırken içlerinde sözkonusu karikatürlere yer verilmesi tartışma konusu oldu. Kasım 2011'de *Jyllands-Posten*'in karikatürlerinden daha tartışmalı karikatürler yayınlayan *Charlie Hebdo* dergisinin binası bombalandı. Ocak 2013'te dergi Hazreti Muhammed'in hayatını konu alan bir çizgiroman yayınladı. Eylül 2012'de İspanyol mizah dergisi *El Jueves*'in "Hazreti Muhammed'i tasvir edemiyorsak, resimdekinin o olduğunu nasıl biliyoruz?" sorusuyla yayınladığı karikatür de tepki çekti. Dosya hazırlayarak konuyu Arap ülkelerinin gündemine taşıyan Akkari'yse, Ağustos 2013'te Associated Press'le görüşerek 2005 yılında yaptıklarının yanlış olduğuna inandığını açıkladı:

"O seyahat hakkında çok açık konuşmak istiyorum: Kesinlikle yanlıştı. O dönemde.. yaptığımın şeyin inancım için, İslam için bir mücadele olduğuna inanıyordum."

İkinci Geliş

William Butler Yeats

Genişleyen çemberde döndükçe hiç durmadan
Şahin işitmez oldu kendi şahincisini;
Her şey çığrından çıktı: devrilen devrilene;
Saldırıyor dünyaya amansız kargaşalık,
Gemi azıya alan kapkara kan selinde
Boğulup kurban gitti masumların şöleni:
İyilerde ne inanç ne umut kaldı artık,
Oysa kötüler coşkun, kabına sığamıyor.

Yakında belirecek elbette bir mucize,
Artık İkinci Geliş yaklaşmıştır elbette.
İkinci Geliş! Daha bu sözler söylenirken
Evrensel Ruh içinden koskoca bir görüntü
Tartaklıyor gözümü: bir çölün kumlarında
Aslan biçimli, insan başlı bir gövdedir bu,
Bir bakış, güneş gibi bomboş ve merhametsiz,
Ağır kalçalarıyla yürüyor, çevresinde
Gölgeleri dönüyor kızgın çöl kuşlarının
Karanlık bastırıyor yine; biliyorum ki
Yirmi yüzyıldır süren taş uykusu kabusa
Dönmüştür ezasından sallanan bir beşiğin.
Hangi yaban yaratık, günü gelmiş de artık,
Doğmak için Beytlehem yolunda sendeliyor?

Çeviren: Talat Sait Halman

Karikatürler ve Çevirileri

Sabri Gürses

Karikatür Krizi'nin Türkiye'deki yankılarını inceleyen bu üç yazı, *Çeviribilim* internet dergisinde (ceviribilim.com), Şubat 2006'da yayınlandı. Zizek, kitabın ilk yazısının başlarında "Danish caricatures" derken aslında krizin özüne de işaret eden bir çeviri sorunu yarattığının farkında değil büyük olasılıkla: Danca karikatürler mi? Danimarkalı karikatürler mi? Danimarka karikatürleri mi? Fakat birdenbire karikatürlerin ister istemez bir dili olduğu ve tasvir yasağı diye anılan konunun sadece görsel değil dilsel ifadeyi de içerdiği görünür oluyor. İşte bu metinler de bir yandan yaşanan gündemi izlemeye çalışıyor, diğer yandan görülmeyen ama hakkında konuşulan bir şeyin ele alınma tarzlarını yorumluyorlar.

4 Şubat 2006: Allah, Tanrı ve Karikatür

Türkiye uzayda olduğu için Dünya'dan haberler almakta bazen güçlük çekiyoruz. Bazı Avrupa gazetelerinin başlattı-

ğı karikatür savaşını da gecikmeli olarak öğrendik. Dünyanın birçok yerinde Müslümanlar bu karikatürlere karşı öfkelerini dile getirirken, biz ancak sonuncu karikatürle olayı öğrendik. Oysa Müslüman dünyayı, Hz. Muhammed'i Buddha, Hz. Musa ve Hz. İsa'yla birlikte bir bulutun üzerinde tasvir eden Fransız karikatüründen çok, Hz. Muhammed'i yine bir bulutun üzerinde, aşağıdaki intihar bombacılarına artık durmalarını, çünkü cennette yeterince bakire kalmadığını söylerken tasvir eden Danimarka karikatürü gibi örnekler öfkelendirmiş görünüyor.

Birkaç gündür sonuncu karikatürün çevirisini anlamaya çalışıyorum. *Le France Soir*'da şu manşet atılmış: "Oui, on a le droit de caricaturer dieu." Manşetin altında yer alan konuşma balonunda yer alan söz şöyle: "Râle pas, on a tous été caricaturés ici!"

Hürriyet gazetesinde manşetin çevirisi, "Evet, Tanrı'nın karikatürünü çizme hakkımız var" ve konuşma balonunun çevirisi "Söylenme Muhammed... Burada hepimizin karikatürü çizildi" olarak yer aldı. Akşam gazetesinde sadece balonunun çevirisi, *Hürriyet*'teki gibi aktarıldı ve *Le France Soir*'daki yazıdan ayrıntılar verildi.

Radikal gazetesi yazarı Hakkı Devrim, *The Times*'tan çeviri yaparak baloncuğun çevirisini şöyle aktarıyor: "Buda, İsa ve Muhammed bir bulut üzerine otururken resmedilmiştir. Hz. İsa, Hz. Muhammed'e: Şikâyet etme, diyor; üçümüzün de karikatürünü çizdiler." Devrim'in aktarımında Hz. Musa eksik, ayrıca "üçümüzün" ifadesini de kendisi ekliyor.

The Times'taki çeviri manşet ve baloncuk sırasıyla şöyle: "We have the right to caricature God" ve "Don't complain

Muhammad, we've all been caricatured here." *Der Spiegel*'in İngilizce internet sayfasında çeviriler sırasıyla şöyle: "Yes, We Have the Right to Caricature God" ve "Don't worry Muhammad, we've all been caricatures here."

Örnekler daha çoğaltılabilir ve incelenebilir. Fakat *The Times* ve *Der Spiegel* çevirileri arasındaki iki fark önemli: birinde "worry," kaygılanmak, diğerinde "complain," şikayet etmek fiilleri kullanılmış. Ayrıca birinde "been caricatured here," burada karikatürize edildik, diğerinde "been caricatures here," burada karikatür olduk deniyor. *Der Spiegel*, "worry" çevirisiyle yumuşak bir fiil kullanıyor, oysa kaynak metindeki "râle" fiili homurdanmak, şikayet etmek gibi anlamlar içeriyor, bu açıdan "söylenme" çevirisi oldukça yerinde görünüyor. "Burada hepimizin karikatürü çizildi" çevirisiyse, *The Times* çevirisi gibi bir bakıma yorum, kaynak metinden birebir çeviri sanırım şöyle olabilir: "Söylenme Muhammed, burada hepimizin karikatürü var."

Fakat bu çevirilerde benim asıl takıldığım nokta, kaynak manşetteki "dieu," İngilizce çevirisiyle "god" yani "tanrı" sözcüğü. *Le France Soir*'ın bu ifadeyle ne kastettiğini anlamakta güçlük çekiyorum: Müslüman inanışına göre, Hz. Muhammed bir tanrı değildir. Ayrıca karikatürde yer alanlar arasında bir tek Hz. İsa'nın Hıristiyanlıkta Tanrı'nın oğlu ve sureti sayılması sözkonusu, Buddha bir tanrıdır, ama Tanrı değildir ve Hz. Musa için bunların hiçbiri söylenemez. Öyleyse "tanrının karikatürünü çizmek" ne anlama geliyor? Ayrıca, *Hürriyet*'te bu manşetin "Evet, Tanrı'nın karikatürünü çizme hakkımız var" şeklinde çevrilmesi nasıl bir anlam içeriyor? Gazete ya da haber çevirmeni, karikatü-

rü yapılanların tanrı olmadığının farkında değil mi, dahası, Hıristiyanlıktan başka bir din tarafından bu inanışın kabul edilmediğini, orada bile tartışmalı olduğunu ve Müslümanlıkta Hz. Muhammed'in tanrı olduğunu ima etmenin küfür sayıldığını bilmiyorlar mı? Kanımca, kaynak metindeki bu ifade ve birebir çevirisi de çizilen karikatürler kadar sorunlu bir kültürler arası çeviri örneği sayılabilir.

7 Şubat 2006: Karikatür Çevirileri

Karikatür Krizi hem 11 Eylül kadar önemli bir olay olduğunu, hem de onun kadar büyük bir çeviri dalgasına yol açtığını gün geçtikçe daha görünür bir şekilde ortaya koyuyor. Bilindiği gibi, 11 Eylül, Amerika'da istihbarat örgütlerinin bütün ulusa kendileri için çevirmenlik yapma çağrısında bulunmaları gibi büyük çeviri hareketlerine yol açmıştı. Karikatür Krizi'nin başladığı ilk gün olan 30 Eylül 2005 tarihinden bu yana yanıtlanmayan soru, bu karikatürleri ve çevirilerini Danimarka dışına kimlerin yaptığı sorusuydu. Bu soru önemli bir soruydu, çünkü karikatürler, internet üzerinde bulunabiliyor olsa da, dört batı ülkesinin birkaç gazetesi dışında yayınlanmış değil. Amerikan ve İngiliz basını genel olarak, Hz. Muhammed konulu karikatürleri Müslümanların duygularını incitmemek üzere yayınlamamayı tercih ettiğini belirtiyor. Kimlerin yayınladığıyla ilgili güncel bilgi Wikipedia'da konuyla ilgili girdide bulunuyor. Ortadoğu'ya giderek karikatürlerin çevirisini ilk yapan kişilerden biri, Danimarka'nın İslam cemaatinden Ahmed Akkari. Ahmed Akkari, çevirmen ve uzlaştırıcı olarak görünürlüğünü arttırıyor gibi. *Hürriyet*'te yer alan bir haberde, Danimarka'nın

özür dilemesi halinde İslam cemaatini sakinleştirebilecek olan kişinin kendisi olduğunu söylüyor. Ayrıca, anlaşıldığı kadarıyla, Şam'da elçilik yakılmadan önce, protestocuların cep telefonlarına "aşırı sağcılar Kuran yakıyor olabilir, provokasyona gelmeyin" gibi kısa mesajlar (sms) gönderen de yine Ahmed Akkari. Öne çıkan ikinci bir isim, Ebu Laban. Ebu Laban, Danimarka'dan yola çıkarak Katar'dan başlayıp Ortadoğu'nun önde gelen İslam ülkelerini gezen ve karikatürleri bu ülkelerde tanıtan heyette yer alan biri. Daha önce, 1990'lı yıllarda bazı dini köktencilere çevirmenlik yaptığı söyleniyor. 2 Şubat'ta Ebu Laban'ın Katar'da konu ettiği karikatürlerin bazılarının Danimarka'da yayınlanmış karikatürler olmadığı, sahte olduğu öne sürülmüş. Karikatürlere en şiddetli tepki gösteren ve Ortadoğu'da duyulmalarını sağlayan kişilerin en önemlisiyse, Şeyh Yusuf Mustafa El Kardavi. Kardavi, Katar'da Doha Üniversitesi'nin hukuk bölümünü ve 2004 yılında İrlanda, Dublin'de Uluslararası İslam Alimleri Birliği'ni (IAMS) kurmuş olan biri. El Cezire televizyonunda "Şeriat ve Yaşam" adlı bir programı var ve Islam Online adlı internet sitesini yönetiyor. Bu site iki dilli olarak yayınlanıyor. Çevirmenler bu şekilde giderek görünür oluyor. Fakat yazmakta olduğu Kuran ve Muhammed Peygamber'in Hayatı adlı kitabına Hz. Muhammed'in resimlerini eklemek istemesiyle bu kritik krizin başlamasına yol açan çocuk kitapları yazarı Kare Bluitgen, bütün bu haberlerde tamamen gözden kaybolmuş bulunuyor. Uluslararası öfkenin ulaştığı boyut karşısında, Hz. Muhammed karikatürlerinin ve bunların çevirmenlerinin görünür olması, bu karikatürlerin yaratıcılarınınsa görünmez olmak zorunda kalması, çevirmenin yapıtın önüne geçtiği trajik bir durum.

14 Şubat 2006: Doğu'dan Çeviri Hareketleri

Hz. Muhammed karikatürlerini kınamak üzere *Yeni Habar* adlı bir Azeri gazetesi, Hz. İsa ve Hz. Meryem'in karikatürlerini yayınladı. Gazetenin bu davranışı hem Azerbaycan yönetimi tarafından, hem de Azerbaycan'ın İran elçisi tarafından kınandı. İran elçisi, kimsenin Kuran'da, Hz. İsa ya da Hz. Meryem'le ilgili hakaret içeren ya da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında düşmanlık yaratmaya yönelik bir ifade bulamayacağını söyleyerek bu karikatürleri kınadı.

20 Şubat 2006: Kuran Çevirisi Tartışmaları

Ceviz Kabuğu adlı tartışma programının, 17 Şubat gece yarısından 18 Şubat sabahına dek süren yayınında ilginç bir Kuran çevirisi tartışması yaşandı. Programın konusu aslında Karikatür Krizi'yken, katılımcılardan Prof. Dr. Yümni Sezen, *Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali. Tefsire Giriş* adlı bir çeviriyi dinler arası diyalog girişimlerinin olumsuz bir örneği olarak göstererek eleştirdi. Prof. Dr. Suat Yıldırım'a ait olan bu Kuran çevirisini, çeviride her ayetin altında Eski ve Yeni Ahit'ten o ayette değinilen konularla ilgili alıntılar yapılmasını yanlış bulduğunu söyleyerek eleştiren Yümni Sezen, bunun Kuran'ın İncil'leştirilmesi girişimlerinin bir örneği sayılabileceğini belirtti. Programın diğer katılımcısı Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı da bu görüşlere katıldı. Eleştiriyi haber alan Suat Yıldırım, programa telefonla bağlandı ve bu çevirinin amacının, ayette geçen konuların göndermelerini okura sunmak, böylece kutsal kitaplar arasındaki sürekliliği

kolayca izleyebilmelerini sağlamak olduğunu söyledi. Bu çevirinin bir tür karşılaştırmalı çeviri olduğu izlenimini veren bir yorum getirdi. Bu tartışmalar sürerken programa yine telefonla bağlanan Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, bu çevirinin kesinlikle Kuran'ın İncil'leştirilmesi girişimi olduğunu, Kuran çevirisinin içine başka hiçbir yorum katılamayacağını, istenirse, diğer alıntıların ayrı bir kitap olarak yayınlanması gerektiğini dile getirdi. Suat Yıldırım'ı şiddetle eleştiren Nuri Öztürk, bu çeviri yönteminin Kuran'ın tahrif edilmesi olduğunu söyledi. Bu tartışma öncelikle iki Kuran çevirmeninin tartışması olduğu için ilginçti: Öztürk'ün de tartışmalı bir Kuran çevirisi bulunuyor. Diğer yandan Bayraktar Bayraklı da bir Kuran tefsiri hazırlıyor. Tartışmanın ikinci ilginç yanı, Kuran çevirisinin normlarına işaret etmesiydi. 19 Şubat tarihinde *Yeniçağ* gazetesi bu tartışmaya, "Kuran İncil'leştiriliyor" manşetiyle ve konu edilen çeviri kitabın resmine "işte küresel gücün dayattığı yeni din kitabı" üst yazısı atarak, kapak sayfasında yer verdi. Tartışmada Irak'ta dağıtılan yeni ve tartışmalı İngilizce Kuran çevirisi olarak bilinen Furkan'a da değinildi, ama bu çevirinin üzerinde Yıldırım'ın çevirisi kadar durulmadı. Tartışmanın üçüncü bir ilginç yanı, dört farklı üniversitenin ilahiyat profesörünün, uzmanlık alanları dışında kalan bir çeviri konusunu, kaynak metnin kutsallığı ve çeviri metnin onunla biçimsel özdeşliğinin zorunluluğu gibi tartışmalı yaklaşımlar çerçevesinde ele almalarıydı. Kuşkusuz en ilginç nokta, tartışma konusu edilen Kuran çevirisinin 2001 yılında yayımlanmış olmasıydı. Suat Yıldırım daha önce de Fransızca ve Arapçadan Türkçeye dinbiliimi çevirileri yapmış, ayrıca 1997 yılında Fransızcaya Kuran çevirisi yapmış.

Kiralık İsyan

Amir Taheri

9 Şubat 2006, *New York Post*

"Tanrı'nın bir lütfu": Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'dan başlayarak İranlı liderler Danimarka'da yayınlanan Hazreti Muhammed karikatürleri tartışmasını böyle tarif etti.

Fakat olanlara yakından bakınca, bütün bu saçma konuşmaların Avrupa ve Asya'daki Sünni-Selefi gruplar tarafından başlatıldığı, Ahmedinecad ile onun Suriyeli kulu cumhurbaşkanı Beşer el-Esad'ın da geç de olsa onlara ayak uydurmaya çalıştığı görülüyor. Tanrı'nın bu işle hiçbir alakası yok.

Bütün her şeyin politik amaçlara hizmet etmek üzere nasıl üretildiğini görmek için olayların kronolojisine bir bakın:

Karikatürler geçen Eylül ayında yayınlandı ve üç aydan fazla bir süre, Danimarka'daki küçük Selefi militan gruplarının dışında bir hareketlilik yaratmadı.

Aralık ayında, bir grup Danimarkalı Müslüman militan çantalarına karikatürlerin fotokopilerini doldurup Müslüman başkentlerinde bir seyahate çıktılar.

Tahran'a gidemediler: İranlılar Şii olduğu için onları kötü niyetli Sünni eylemciler olarak kabul etti. Ama Kahire, Şam ve Beyrut'a gittiler ve Suudi Arabistan'a elçi göndermelerine izin verildi.

Danimarkalı bu Müslüman grup çirkin bir şey de yaptı – *Jyllands-Posten* gazetesi tarafından yayınlanan 12 Hazreti Muhammed karikatürüne çok daha küçültücü karikatürler eklediler ve Müslüman başkentlerde görüştükleri kişileri bunların Danimarka basınında yayınlandığına inanmaya sürüklediler.

Kahire'de, Müslüman Kardeşler, bu Danimarkalı gruba karikatürler üzerinde bir tartışma başlatmak için uygun bir zamanda olmadıklarını söyledi. Seçim stratejilerini hazırlamakla meşguldüler ve "ılımlı" bir siyasi partiymiş gibi davranıyorlardı. Ateşli bir Batı karşıtı güç olarak damgalanmayı hiç istemiyorlardı. Kardeşler'in liderleri konunun Ocak ayına kadar ertelenmesini istedi.

Danimarkalı militanlar, Filistin'deki radikal hareket olan Hamas'tan da olumsuz yanıt aldılar. Hamas geuel seçimleri kazanmaya çalışıyordu ve en azından Filistinli orta sınıfların güvenini kazanmaya ihtiyacı vardı. "Biz kazanıncaya kadar bekleyin" diye önerdi onlara.

Katar'da daha candan bir dinleyici kitlesiyle karşılaştı grup – orada (emirin kurduğu) uydu televizyon kanalı El Cezire, Müslümanları Batıya ve genel olarak demokrasiye karşı kışkırtmakta uzmanlaşmıştır. Kanalın başlıca İslami teleilahiyatçısı Yusuf el-Kardavi (aynı zamanda Londra'nın belediye başkanı Ken Livingstone'un dostu olan Mısırlı vaiz) konuyu

ateşlemek için bir "fetva" vermeye hevesliydi. Sonra da karikatürlere saldırmak ve yanıltıcı bir şekilde İslam'da suretin yasak olduğunu ve Danimarkalı gazetenin "Tek Sahih İmanın mutlak ilkesini" çiğnemiş olduğunu iddia etmek üzere Müslüman Kardeşler'in Avrupa'daki militanları arasındaki kendi şebekesini harekete geçirdi.

Cihad çağrısı böylece sözde "teolojik" yeşil ışığını almış oldu. (İronik bir şekilde, kardeşlerin el-Kardavi'nin önderlik ettiği kesimi sivil toplum örgütü olarak Avrupa Birliği'nden para almaktadır.)

Televizyon ekranlarında ilk kiralık linç kalabalıklarını göründüğü zaman, Ahmedinecad buradan kendisine ekmek çıkacağını anladı.

Çünkü Danimarka B.M. Güvenlik Konseyi'nin dönem başkanlığını almaya hazırlanıyordu – tam da o sırada Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) İran'ı Güvenlik Konseyi'ne sevk edip onay talep etmesi bekleniyordu. Tahran için, Danimarka'yı "İslam düşmanı" diye göstermek ve Müslümanların duygularını Güvenlik Konseyi'ne karşı harekete geçirmekten daha iyi ne olabilirdi ki?

Sünni-Selefi grupların inisiyatifini yeniden elde etmek için, Ahmedinecad hemen Danimarka'yla ticari bağların kesilmesini emretti, böylece İslam Cumhuriyeti'ni Danimarka karşıtı kampanyada Müslüman dünyanın lideri olarak gösterdi.

Trenin sonraki yolcusu Suriye oldu, yine aynı sebeplerle.

Birleşmiş Devletler, Suriye cumhurbaşkanı Beşer el-Esad ve beş akrabası ve yardımcısının, küçük kardeşinin de Lüb-

nan'ın eski başkanı Refik el-Hariri'nin öldürülmesi nedeniyle sorgulanmasını istiyor. (Esad kendisi ve kardeşi için dokunulmazlık elde edip diğerlerini teslim etmek üzere pazarlık yaptı, ama B.M. Kabul etmedi.) İran'ın nükleer programında olduğu gibi, Suriye dosyası da Güvenlik Konseyi'ne Danimarka'nın başkanlığı sırasında gelecek.

Danimarka'yı "Peygamberin bir düşmanı" olarak tasvir etmek, konseyin, beklendiği üzere, Esad'ı ve rejimini, Hariri de dahil bir dizi siyasi cinayetten sorumlu göstereceği bir sırada hiç de fena olmazdı.

Danimarka karikatürlerinden başka ekmekler çıkarmak da mümkündü: Tahran ve Şam Güvenlik Konseyi gündemine "dinleri küfre karşı koruma" konusunu getirmek üzere diplomatik kampanya başlatmıştı. Eğer böyle bir şey olursa, İran'ın atom bombası macerası ve Suriye'nin Lübnan'daki cinayetleri gibi konular, en azından dünya kamuoyu açısından bir kenara itilmiş olurdu.

Televizyon haberlerini seyreden insanlar bütün Müslüman dünyanın "kendiliğinden gösterilere" çevrilen haklı öfkeyle yanıp tutuştuğunu sanabilir. Aslında Müslümanların büyük kısmı, hiç görmedikleri o karikatürlerden gücenmiş olsalar bile, radikallerin, İran ve Suriye gizli servislerinin sahneye koyduğu sokak gösterilerinden uzak durdu.

Danimarka ve Norveç elçiliklerinin ve konsoloslukları sadece iki yerde yıkıldı: Şam ve Beyrut. Suriye'yi tanıyan herkes o diktatörlükte kendiliğinden gösteri diye bir şey olmadığını bilir. (Öyleyken bile, Suriye gizli polisi 1000 tane kiralık linç militanından fazlasını toplayamamıştı.) Üstelik Suriye hükümeti Norveç Büyükelçiliği'nin koruma için ek

polis talebini de reddetmişti. Suriyelilerin elçiliklere saldırılmasını istediği ortadaydı.

Beyrut'taki kiralık linç saldırıları daha da sinik oldu. Suriye'nin Baas'ı – yıllardır Sünni-Selefi militanları öldürüyor, hapsediyor ya da ülkeden kovuyorken – birdenbire radikal bir seküler ve sosyalist parti olmaktan çıkıp "İmanın Muhafızı" haline geldi. Beyrut'taki katliamları işleyen linç çetesi Suriye'den gönderilmişti ve kendi hesaplarına gösteri yapmalarına asla izin verilmeyen Müslüman Kardeşler militanlarından oluşuyordu.

Karikatürler için gösteri yapan Müslüman kalabalıkların sayısı nadiren birkaç yüz kişiyi aştı; oysa yeryüzünde 1.2 milyar Müslüman olduğu tahmin ediliyor. Ve 57 Müslüman ülkenin sadece 3 tanesinde Danimarka elçiliklerine saldırıldı.

Hiç yayınlanmamış olan karikatürleri ekleyen Danimarkalı Müslüman çete Hazreti Muhammed'e ve İslam'a *Jyllands-Posten*'in 12 tartışmalı karikatüründen çok daha büyük zarar verdi.

Danimarka ile onun iftiracıları arasındaki mücadele Batıyla İslam arasındaki bir mücadele değil. Demokrasiyle din maskesini takmış küresel bir faşist hareket arasındaki bir mücadele.

Karikatürleri Neden Yayınladım?

Flemming Rose

19 Şubat 2006, *Washington Post*

Çocukça. Sorumsuz. Nefret dili. Sırf kışkırtmak için kışkırtmak. Halkla İlişkiler numarası. Danimarka'daki *Jyllands-Posten* gazetesinde yayımlanan 12 Hazreti Muhammed karikatürünün eleştirmenleri sözlerini sakınmadılar. İfade özgürlüğünün insanların dini duygularına hakaret etmeyi onaylamadığını söylüyor ve ayrıca, medya her gün otosansür yapıyor diyorlar. Yani, bize sınısız ifade özgürlüğü hakkında ders vermeye kalkmayın.

Bir şeyleri yayınlama özgürlüğünün her şeyi yayınlamak anlamına gelmediğini kabul ediyorum. *Jyllands-Posten* pornografik görüntüler ya da cesetlerin aşırı ayrıntılarını yayınlamazdı; küfür sözcükleri sayfalarımızda pek yer bulmazdı. Yani ifade özgürlüğüne verdiğimiz destekte köktenci değiliz.

Ama karikatür hikayesi farklı.

Bu örnekler kendini etik ölçütler ve beğeni nedeniyle sınırlamayla alakalı; buna editörlük, yayına hazırlama da diyebilirsiniz. Buna karşılık, ben karikatürleri Avrupa'da İslamla ilgili konuları ele alırken yaşanan artan korkular ve çekingenlik duygularının yol açtığı birkaç otosansür örneğine tepki ola-

rak sipariş ettim. Ve hâlâ bunun biz Avrupalıların yüzleşmek zorunda olduğumuz, ılımlı Müslümanları öne çıkıp konuşmaya davet etmemiz gereken bir konu olduğuna inanıyorum. Buradaki fikir abartılı bir kışkırtma değildi –ve elbette Müslüman dünyasına yayılan şiddetli gösterileri tetiklemeyi istemedik. Hedefimiz basitçe iyice daralır gibi görünen o kendi kendine dayatılmış ifade sınırlarını biraz uzaklaştırmaktı.

Eylül ayının sonunda, Danimarkalı bir komedyen *Jyllands-Posten*'la yaptığı bir görüşmede kameranın önünde İncil'in üzerine küçük su dökebileceğini, ama bunu Kuran'a yapmayı aklından bile geçiremeyeceğini söyledi.

Bu bir dizi rahatsız edici otosansür örneğinin en uç noktasıydı. Geçen Eylül ayında, Danimarkalı bir çocuk kitapları yazarı Hazreti Muhammed'in hayatıyla ilgili bir kitabı illüstratör bulmakta güçlük çekti. Üç kişi sonuçlarından korkarak işi geri çevirdi. Sonunda kabul eden kişi isminin konmamasını istedi, ki bu da bana göre bir tür otosansür. İslam hakkında eleştirel bir kitabın Avrupalı çevirmenleri de kitap kapağında, yazarla birlikte isimlerinin anılmasını istemediler, zaten yazar da Somali doğumlu bir Hollandalı politikacıydı, kendisi de saklanıyordu.

Tam da o sıralarda, Londra'daki Tate galerisi avangard sanatçı John Latham'ın Kuran, İncil ve Talmud'u parçalanmış olarak gösteren bir enstalasyonunu geri çekti. Müze Londra bombalamalarından sonra bir karışıklık yaşamak istemediğini söyledi. (Birkaç ay sonra, Müslümanları incitmemek için, İsviçre, Goteborg'daki bir müze cinsel bir motifi ve Kuran'dan bir alıntısı olan bir tabloyu kaldırdı.)

Son olarak, Eylül sonunda, Danimarka başbakanı Enders Fogh Rasmussen bir grup imamla buluştu, bir tanesi başbakanı İslam'a daha olumlu yer vermesi için basma müdahale etmeye davet etti.

Yani, iki hafta boyunca yarım düzine otosansür örneği gördük, ifade özgürlüğünün İslam hakkındaki konuları ele alırken korkuyla bastırılmasını gördük. Bu geçerli bir haber hikayesiydi ve *Jyllands-Posten* ünlü gazetecilik ilkesine uyarak onu yapmaya karar verdik: Anlatma, göster. Danimarka Karikatürcüler Birliği'nin üyelerine mektup yazıp "Hazreti Muhammed'i gördüğünüz gibi çizin" dedim. Kesinlikle peygamberle alay etmelerini istemedik. Yirmi beş faal üyesinden on iki tanesi yanıt verdi.

Kraliyet ailesi ve diğer kamu figürlerini hivetmek gibi bir geleneğimiz var ve karikatürlerde de bu gelenek görülüyor. Karikatüristler İslam'ı Hıristiyanlığı, Budizmi, Hinduizmi ve diğer dinleri ele aldıkları gibi ele aldılar. Danimarka'daki Müslümanlara eşit kişiler olarak davranırken de anlamlı bir şey yaptılar: Danimarka'nın hiciv geleneğine sizi de katıyoruz çünkü siz birer yabancı değil, toplumumuzun bir parçasısınız. Karikatürler Müslümanları dışlamıyor, içe alıyor.

Karikatürler hiçbir şekilde Müslümanları şeytani gösterip basmakalıp içinde ele almıyor. Aslında, peygamberi tasvir etme tarzları açısından da kimi hedef aldıkları açısından da farklılık gösteriyorlar. Bir karikatür *Jyllands-Posten*'i alaya alıyor, onun kültür editörlerini bir avuç geriçi provokatör olarak gösteriyor. Bir başkası kitabı için illüstratör bulamayan çocuk kitabı yazarının sırf ucuza reklam yapmak için olayı kamuoyuna açıkladığını öne sürüyor. Bir başkası göç-

menlik karşıtı Danimarka Halk Partisi'ni, şüphe duyulan bir suçluların arasında sıraya sokuyor.

Bir karikatür – peygamberi kafasında bir bombayla tasvir eden karikatür – en sert eleştiriyi yapıyor. Öfke dolu kişiler karikatürde peygamberin bir terörist olduğunun ya da bütün Müslümanların terörist olduğunun söylendiğini öne sürüyor. Ben farklı bir şekilde okuyorum: Bazı kişiler İslam dinini peygamber adına terörist eylemlere kalkışarak rehin almıştır. Dinin adına onlar leke sürüyorlar. Karikatür aynı zamanda Alaaddin ve sarığına düşerek onu mutlu eden portakalla ilgili masala da gönderme yapıyor. Bu da bombanın başka bir yerden geldiğini ve peygambere has bir özellik olmadığını söylüyor.

Bir keresinde *Jyllands-Posten* Hazreti İsa'yı hicveden karikatürleri basmayı reddetti, ama bir çifte standart nedeniyle değil. Hatta Hazreti Muhammed'i sarığında bombayla çizen karikatürist Hazreti İsa'yı çamının üzerinde, gözünde dolarlarla çizmişti, bir başkası da bir bomba fitiline Davud yıldızı iliştirilmiş bir halde çizmişti. Fakat onları yayınladığımız zaman asla bir elçilik yakmak ya da ölüm tehditleri sözkonusu olmadı.

Jyllands-Posten İslam'a saldırıp hürmetsizlik etti mi? Kesinlikle buna niyet etmedi. Ama saygı ne demektir ki? Bir camiyi ziyaret ettiğim zaman, ayakkabılarımı çıkartarak saygı gösteririm. Tıpkı kilisede, sinagogda ya da başka bir kutsal mekanda yaptığım gibi oranın geleneklerine uyarım. Ama eğer inançlı biri, benim gibi inançsız birinden kamusal alanda onun tabularına dikkat etmemi istiyorsa, o kişi benim saygımı değil, boyun eğmemi istiyordur. Bu da seküler

demokrasiye uymayan bir şeydir.

Karl Popper'ın, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı ünlü yapıtında, kişinin hoşgörüsüz olana karşı hoşgörülü olmaması gerektiği konusunda ısrar etmesinin nedeni tam da budur. Çok sayıda din ifade özgürlüğünün temel bir hak olduğu bir demokrasiden başka hiçbir yerde barış içinde birarada yaşamaz. Suudi Arabistan'da, bir haç taktığınız ya da çantanızda İncil bulunduğu için tutuklanabilirsiniz, ama seküler Danimarka'daki Müslümanlar kendi camilerini, mezarlıklarını, okullarını, televizyon ve radyo istasyonlarını kurabilir.

Bazı kişilerin karikatürlerin yayınlanmasından gücendiğini kabul ediyorum, *Jyllands-Posten* de bunun için özür diledi zaten. Ama biz bir şeyler, hatta gücendirici bir şeyler yayınlama hakkımız için özür dileyemeyiz. Olası her hakaret için kaygı duyarak felç olmuş bir haldeyseniz bir gazeteyi yayına hazırlayamazsınız.

Her gün gazetelerdeki birçok şey beni gücendiriyor: Usame bin Ladin'in yaptığı konuşmaların ses kayıt dökümleri, Ebu Garib'den gelen fotoğraflar, İsrail'in yeryüzünden silinmesi gerektiğini ısrarla söyleyen insanlar, Holokost'un hiç olmadığını söyleyen insanlar. Ama, yasaların ve gazetenin etik kurallarının sınırları içinde kaldıkları sürece, onları basmaktan kaçınmam gerektiğini söylemez bu. Başka editörlerin farklı seçimler yapacak olması da çoğulculuğun özünü oluşturuyor.

Sovyetler Birliği'nde muhabir olarak çalışmış olduğum için, hakaret temelinde yapılan sansür çağrılarına karşı hassasım. Totaliter hareketlerin popüler bir hilesidir bu: Herhangi bir eleştiri ya da çağrıyı hakaret diye adlandırıp hakaret eden-

leri de cezalandırırlar. Andrey Saharov, Vladimir Bukovski, Aleksandr Soljenitsin, Natan Şaranski, Boris Pasternak gibi insan hakları eylemcileri ve yazarların başına gelen buydu. Rejim onları Sovyet karşıtı propaganda yapmakla suçlamıştı, tıpkı Müslümanların bir Danimarka gazetesindeki 12 karikatürü İslam karşıtı olarak adlandırması gibi.

Soğuk Savaş'tan aldığımız ders şu: Eğer totaliter dürtülere bir kez yol verirseniz, yeni talepler gelir. Batı Soğuk Savaş'ta galip geldi, çünkü temel değerlerimizin yanında durduk ve totaliter tiranlara boyun eğmedik.

30 Eylül'de karikatürlerin yayınlanmasından beri, Danimarka ve Avrupa'da ifade özgürlüğü, din özgürlüğü ve göçmenlere ve insanların inançlarına saygı konusunda yapıcı bir tartışma yaşadık. Daha önce hiç bu kadar çok Danimarkalı Müslüman halkla açık bir diyaloğa girmemişti – belediye toplantılarında, editörlere mekturlarda, görüş belirtme sütunlarında, radyo ve televizyon tartışmalarında bir diyalog yaşandı. Müslüman karşıtı isyanlar, Müslümanların ülkeden kaçması gibi şeyler, Müslümanların şiddete başvurması gibi şeyler yaşamadık. Ortadoğu'daki imamları Danimarka'daki Müslümanların durumu hakkında yanlış bilgilendiren radikal imamlar dışlandı. Artık Danimarka'daki Müslüman topluluğu adına konuşamıyorlar çünkü ılımlı Müslümanlar onlara karşı çıkma cesareti gösterdi.

Jyllands-Posten, Ocak ayında, üç sayfasını imamlar tarafından temsil edilmeye hayır diyen ılımlı Müslümanlarla yapılmış fotoğraflı söyleşilere ayırdı. Anayasaya bağlı olan ılımlı Müslümanlardan oluşan bir ağ oluşturuldu ve göçmenlik karşıtı Halk Partisi kendi üyelerini radikal ve ılımlı

Müslümanları, yani şeriat yasalarını savunan Müslümanlarla seküler hukuku kabul eden Müslümanları birbirinden ayırmaya davet etti. Danimarka'nın Müslüman çehresi değişti ve bunun "onlar" ile "biz" arasındaki bir tartışma olmadığı, Danimarka'da demokrasiye bağlı olanlarla olmayanlar arasındaki bir tartışma olduğu gitgide açık hale geliyor.

Jyllands-Posten'in karikatürcüleri bir Müslüman tabusuna karşı koymaya davet ederek otosansürün sınırlarını sınamaya karar vererek yaratmaya çalıştığı tartışma buydu işte. Amacımıza ulaştık mı? Hem evet hem hayır. İfade özgürlüğümüzü korumaya yönelik bazı cesur çabalarınız esin verici oldu. Ama Ortadoğu ve Asya'da yaşanan o trajik gösterileri hiç beklemediğimiz gibi hiç de arzulamadık. Dahası, gazete 104 kayıtlı tehdit aldı, 10 kişi tutuklandı, karikatüristler ölüm tehdidi aldığı için saklanmak zorunda kaldı ve *Jyllands-Posten*'in merkezi bomba ihbarıyla birkaç kez boşaltıldı. Otosansürü kolaylaştırmaya yarayan bir iklim sayılmaz bu.

Yine de, bence karikatürler artık iki ayrı anlatıda, biri Avrupa'da, diğeri de Ortadoğu'da olan iki anlatıda yer buldu kendine. Somali doğumlu Hollandalı politikacı Ayaan Hirsi Ali'nin ifadesiyle, Müslümanların Avrupa toplumlarıyla bütünleşmesi karikatürler sayesinde 300 yıl hızlandı; belki de Avrupa'da tekrar Aydınlanma mücadelesi vermemiz gerekmeyecek. Ortadoğu'daki anlatıysa çok karmaşık, karikatürlerle de çok fazla ilgili değil gibi.

"Doğu ve Batıyı, kader ve özgürlük diye karşı karşıya getirmek için ne kadar uğraşırsak uğraşalım, İslam bu ikili karşıtlığı çökerten üçüncü bir konuma karşılık gelir. Ne kör kadere teslim olmak ne de canının çektiğini yapmak, bunların yerine daha derin bir özgürlük: kaderimizi değiştirmek ya da seçmek."

Slavoj Zizek

Çevrili bilim

10 TL

ISBN 978-605-64316-0-9